الله اکبر

WRITERS UNION OF FREE AFGHANISTAN

د آزاد افغانستان د لیکوالو ټولنه

WUFA

1985

حبیب الله رفیع

د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

۱۳۷۴

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرګې

او د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

لیکوال

حبیب الله رفیع

١٣٧٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پیژندنه

*د کتاب نوم : د افغاني جرگو اجتماعي او رواني ارزښتونه

*لیکوال : حبیب الله رفیع

*خپروونکی : د آزاد افغانستان د لیکوالو ټولنه

*د چاپ شمیر : ۲۰۰۰ ټوکه

*د چاپ کال : ۱۳۷٤ هـ ش / ۱۹۹۵ ع

*د چاپ ځای : ټاپ پرنټرز ، پېښور

*مهتمم : عبدالوکیل شینواری

*کمپوزر : سید حسین پاچا

(c) ketabton.com: The Digital Library

PROPERTY OF ACKU 4904

بسم الله الرحمن الرحیم

سریزه

بشر د « ملي ارادې » او « ملي تصمیم » د واکمن کیدو لپاره اوږده مبارزه او جهاد کړی او د ځانونو په قربانیو او د سرونو په پوړیو دې هدف ته رسیدلي ، ملي ارادې ته یې تمرکز ورکړی او د « ملي ګټو » د ساتلو موقع یې برابره کړې ده .

د مطلقه ، فردي او استبدادي حکومتونو پر ځای د مشروطه ، جمهوري او انتخابي حکومتونو غوښتنه دې هدف ته د رسیدو لپاره مهم ګامونه دي او په هیوادونو کې د اولسواکو حکومتونو او آزادو انتخابي پارلمانونو جوړیدل او منځ ته راتګ د همداسې درنو ، اوږدو او پرله پسې او له قربانیو ډکو مبارزو محصول دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یونان نامتو فیلسوف افلاطون په خپل « قانون » نومي کتاب کې د سیاسي اډانې او حکومت څومره بیل ډولونه ترڅېړنې لاندې ونیول او په عمومي توګه یې د یوه تن ، څو تنو او ډېرو تنو د حکومت ډولونه یاد کړل (۱) . د ده خلف ارسطو دې څېړنو ته پراختیا وروبخښله او د داسې یوه ایډیال حکومت یادونه یې وکړه چې د خپلې ساحې د اوسیدونکو نیکمرغي یې لوی هدف دی ، او د ده د حکومت په ډولونو کې یو ښه حکومت موجود و او یو بل چې بیا هر یوه یې کیدای شوای د یوه تن ، څو تنو یا ډېرو تنو په لاس کې وي (۲) .

په اتلسمه او نولسمه میلادي پیړۍ کې دود دا ؤ چې حکومتونه په دوو سلطنتي او جمهوري ډلو ویشي خو د شلمې پیړۍ نیمایی بله طرح رامنځ ته کړه چې حکومتونه یې په اولسواک « دموکراتیک » ، زورواک « استبدادي » او تل واک (انحصاري) وویشل (۳) .

پارلمان د ملي ارادې او ملي تصمیم د واکمن کولو یوه بله لاره وه ، د نړۍ لومړی پارلمان په ۹۲۵ میلادي کال کې د ایسلند په واړه هیواد کې چې د اروپا په شمال کې پروت دی ، جوړ شو او تر دې وروسته ډېر لرغونی پارلمان د انګلستان پارلمان دی چې په ۱۲۶۵ میلادي کال کې جوړ شو . د نړۍ په هیوادونو کې دوه ډوله پارلماني حکومتونه موجود دي ، ځینې هیوادونه یوه جرګه یا پارلمان لري خو په ډېرو هیوادونو کې دوې جرګې یا انتخابي ټولنې موجودې دي چې یوه ته یې د نماینده ګانو جرګه یا اولسي جرګه او بلې ډلې ته یې سنا یا د مشرانو جرګه وایی ، په انګلستان کې دوهم مجلس انتخابي نه وي او د « لاردانو مجلس » ورته وایی چې یوه مشورتي جرګه ده او زیات واك د نماینده ګانو له جرګې سره دی خو په امریکا کې سنا د ملي تصمیم نیولو لوړ مقام دی ځکه چې دې مجلس ته له هر ایالت نه دوه - دوه تنه انتخابي استازي رالیږل کیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د نمایندہ گانو جرگہ یې چې د هر ایالت د استوگنو د شمیر له مخې ټاکله کیږي یوازې په مالي چارو کې ډیر واك لري (٤) .

په ۱۷۸۹ میلادي کال کې د فرانسې لوی انقلاب د ملي ارادې د واکمنۍ لپاره لاره هواره کړه او د اوښتون مشرانو د فرانسې د ملت ټول افراد مجهز کړل ، اشرافي واکمنۍ ته یې خاتمه ورکړه او د منځنۍ طبقې واك یې ټینګ کړ (٥) .

په دې لنډو یادونو کې وینو چې په نړۍ کې د ملي ارادې د اداري لپاره ډیرې ستونزې ګاللې شوی خو دې مرحلې ته رارسیدلی او ملتونو حق موندلی چې په خپل برخلیك کې جوړوونکی برخه واخلي .

زموږ ګران هیواد افغانستان د تاریخ په اوږدو کې د جرګې په نامه یوه مؤسسه درلودلې چې د ملي ارادې د ښودلو دنده یې ترسره کړې او زموږ لپاره یې د ملي سیاست تاریخ جوړ کړی دی .

موږ په دې رساله کې د همدې ملي ، اجتماعي موسسې تاریخي څیره ، ټولنیز ارزښت ، قانوني پایه او رواني اغیزه څیړو او د افغاني ټولنې په سیاسي بهیر کې یې پر رول او ونډه خبرې کوو .

هو ! همدا د جرګې تاریخي مؤسسه وه چې افغانستان یې په بُحراني حالاتو کې د نجات ساحل ته راایستلی او په افغانستان کې یې د دموکراسۍ او د خلکو د « ملي سلا » د پلي کولو لاره برابره کړې ده او اوس هم ضرورت دی چې یو ځل بیا دا مؤسسه په خپل ټاکلي ملي اصالت او رسالت راژوندۍ او عملي شي . او له دې سره تاسو د دې کوچنۍ رسالې لوستنې ته رابولم !

په مینه حبیب الله رفیع

۱۱ / ۲ / ۱۳۷٤

حیات آباد ، پستونخوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایلیکونه :

١ - افلاطون : دوره‌ء آثار افلاطون ، د محمد حسن لطفي ژباړه ، خلورم ټوك ، دریم کتاب له ۲۰۹۵ تر ۲۱۳۱ مخ پورې ، تهران ، ۱۳٦۷ ؛ خورشید ، مهندس : مکتبها واحزاب سیاسی ، ۲۰ مخ ، تهران ، ۱۳٦۱ .

۲ - محمد عالیخانی ، داکتر : حقوق اساسی ، ۱۰۹ مخ ، تهران ، ۱۳۷۳ د دبستان خپرونه ، مکتبها واحزاب سیاسی ، ۲۰ - ۲۱ مخونه.

۳ - مکتبها واحزاب سیاسی تر ۳۰ مخ وروسته . آ شوری ، داریوش : دانشنامه‌ء سیاسی تر ١٤١ مخ وروسته .

٤ - مهرداد ، محمود : فرهنگ جدید سیاسی ، ۳۰ مخ ، ایران ، ۱۳٦۳ ؛ دانشنامه‌ء سیاسی ، تر ۷٦ مخ وروسته .

٥ - فرهنگ جدید سیاسی ، ۲۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو فهرست

عنوان	مخ
(۱)	
ځپرکی	
د جرگو تاریخي څیره	۱
د میرویس نیکه لویې جرگې	٤
د احمد شاهي دورې لویې جرگې	۱۲
د اولس جرگې	۱٤
د امیر شیرعلي خان لویې جرگې	۱۷
د مجاهدینو ارتباطي جرگې	۱۸
د سراجي دورې جرگې	۲۰
د اماني دورې لویې جرگې	۲۱
د نادرخان دوره : د ۱۳۰۹ لویه جرگه	۲٦
د ظاهرشاه دوره :	۲۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان	مخ
د جمهوریت لویه جرګه	۲۹
د مجاهدینو جرګې	۳۰
(۲)	
څپرکی	
د جرګو ټولنیز دریځ	۳۷
(۳)	
څپرکی	
د جرګو قانوني پایه	٤۳
(٤)	
څپرکی	
د جرګو رواني اغیزه	٤۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱)

څپرکی

د جرګو تاریخي څېره

په لرغوني افغانستان یا زړه آریانا کې د « جرګې » مؤسسه یوه هغه تاریخي ، سیاسي او اجتماعي مؤسسه ده چې په پراخه پیمانه یې د اولسي ارادې څرګندویي او ښکارندویي کړې او په محلي او ملي او حتی د افغانستان په اړه په بین المللي چارو کې یې اغیزمن او عملي رول درلودلی او د ملي تصمیم کرښې یې ټاکلې دي .

آریائیانو د یوه داسې نظام په غېږه کې ژوند کاوه چې اوس یې دموکراسي بولي : په قبیله یې کارونو او د کلي او قریې د ژوندانه او په مملکتي لویو او مهمو چارو کې به یې د ملت د ټولو طبقو له مشورې ، نظریاتو او افکارو څخه کار اخیست او د دې مقصدونو لپاره یې بیلا بیل مجلسونه درلودل چې دوه مشهور یې « سبهار » او « سمیتي » دي (۱) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د « سبها » جرگه به په کليو کې جوړېده او د کلي وړې پېښې به پکې فيصله کېدلې ، دا جرگه به په هر لوی کلي کې جوړېده او ځانګړې ځای او خونه ورته ټاکل شوي وو چې ټول خلك به بې له استثنی پکې راغونډېدل او خپلې شخړې او دعوې دنګلې به يې پکې فيصله کولې ، له ځينې نخښو نه ښکاري چې ښځو به هم برخه پکې درلوده . دې جرگو ته زموږ اوسنی کليوالي جرگې ډېرې ورته دي (۲) .

« سميتي » هم يو ډول قومي جرگه وه مگر د « سبها » غوندې د ملت ټول خلك نشوای پکې راغونډېدلای ، بلکه دا مجلس به خاص د قوم دريشيانو (شاعران او فکري لارښوونکي) نجباوو ، مخورو او لويو کسانو چې په خپله پاچا به هم گډون پکې کاوه . او زيمر (Ziumer) وايي چې پاچا به هم په « سميتي » جرگه کې ټاکل کېده خو د ريگويدا يوه سندره ښيي چې د پاچا ټاکل به د دواړو جرگو په خوښه وو ، نو ځکه په دې سرود کې لولو :

« ټولو خلکو ته په پاچاهی ټاکلی يې ! » (۳) .

د « سبها » او « سميتي » دواړې جرگې د آريانا په ويدی دوره کې موجودې وی او د محققينو په قول د دې دورې زوړ عمر درې زره قبل الميلاد زمانې ته رسيږي (٤) چې له اوس نه د پنځو زرو کلونو شا او خوا زمانې واړن لري او دا نو هغه وخت دی چې په دنيا کې نه د ارسطو « ښه حکومت » منځ ته راغلی و ، نه د نړۍ « پارلمانونو » سترگې پرانستې وی او نه د ملي ارادې او ادارې د تعميل کومه بله رده او کرښه په نړۍ موجوده وه (٥) .

زموږ د ملي تاريخ مطالعه څرگندوي چې په دې ډول جرگو کې به د ژوند ټولې چارې تربحث او څېړنې لاندې نيول کېدی . محلي او ملي شخړې ، پردې تيرې او يرغلونه ، اجتماعي او حتی ديني او مذهبي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارې به يې خيرلې او فيصله کولې ، لکه « کنيشکا » يا « لوی کوشانشاه » چې د ۱۵۰ ميلادي کال شا او خوا د بودايي دين اوم واسوميشره گندهاري په مشرۍ د بودايي ۵۰۰ تنه پوهانو لويه جرگه په پيښور کې جوړه کړه او د بودايي دين « هينه يانه » د کوچني مذهب پرځای يې « مهايانه » لوی مذهب غوره کړ (٦) .

په لرغوني افغانستان کې په سلهاوو لويې او وړې جرگې شوې چې مهمې پريکړې يې کړې او ياد يې په تاريخ کې پاتې دی خو موږ دلته له زړو زمانو څخه تيريږو او په معاصر افغانستان کې د څو مهمو لويو جرگو تاريخي څيړه رابرسيره کوو او اهداف،لاس ته راتلنې ، پريکړې او اغيزې يې څيړو .

تر هر څه وړاندې د دې يادول ضروري دي چې د لويې جرگې اهميت او لويوالی د کميت له اړخه نه دی ، بلکه د کيفيت په نظر ورته کتل کيږي ، د کميت په لحاظ پنځه کسه هم يوه جرگه ده چې فيصله يې منظوره او منلې ده او د همدې کيفي اعتبار په بنا د « پنځو کسو ته کښيناستل » محاوره د جرگې په معنی او د طرفينو د منني وړ ده ، زموږ په تاريخ کې د کميت په لحاظ ډيرې وړې جرگې وې چې ډير لوی او تاريخساز کارونه او اقدامونه يې کړي خو په مقابل کې له ډيرو گڼو کسانو نه جوړې شوې جرگې شته چې ډير واړه او له ملي ارزښته لويدلي کارونه يې کړي دي .

د همدې ټکو په نظر کې نيولو سره د افغانستان د معاصر تاريخ يو شمير لويې جرگې په بيلا بيل ډول څيړو او په تشکل او اهدافو يې رڼا اچوو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه لویې جرګې :

له شپاړسمې تر اتلسمې میلادي پیړۍ پورې په افغانستان کې مرکزي او محلي حکومتونه ړنګ او افغانستان د پردیو یرغلګرو ترمنځ وویشل شو ، په ماوراء النهر کې په ۱۵۰۰ میلادي کال کې شیبانیانو ، په ایران کې په ۱۵۰۲ میلادي کال کې صفویانو او په هندوستان کې په ۱۵۲۵ کال کې بابریانو نوي دولتونه جوړ کړل او دې درې واړو دولتونو د افغانستان له کورنۍ سیاسي کمزورۍ نه په استفادې سره د افغانستان بیلا بیلو سیمو ته لاسونه رااوږده کړل ، د افغانستان شمالي سیمې شیبانیانو ، غربي سیمې صفویانو او شرقي سیمې د هند کورګانیانو لاندې کړې او افغانستان تقریباً دوه نیمې پیړۍ د تجزیې په حال کې پاتې شو (۷) .

صفویانو په ۱۷۰۲ م کال کې د ګرګین په نامه یو خونخور بیګلر بیګی (حاکم) کندهار ته راولیږه چې په خلکو یې بې ساري ظلمونه پیل کړل او د وحشت او دهشت دوره یې رامنځ ته کړه (۸) . دې حالت په آزادۍ مین افغانان ځورول او هڅول یې چې یوه چاره یې وکړي ، په دې کسانو کې میرویس هوتکي چې ظاهراً په تجارت بوخت و ، د یوې اساسي چارې په فکر کې و ، څلور ځله په اصفهان کې د شاه حسین صفوي دربار ته ورغی او د ګرګین د ظلمونو نه یې شکایت ورته وکړ او په څلورم ځل :

میرخان ویل :

ای حسین پاچا وګوره
حال د حاکم او رعایا وګوره

ګرګ دې ایله کړ په رمه سو شبان
جوړ وستم کاندی بیحد ګرګین خان

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور له طاقت نسته چې کړو په زياتي
صبر پر ظلم د ظالم ارمني

دا خلورم وار دی راځم سلطانه
عرض د ظالم د لاسه کړم سلطانه

که باچا نه کړي دادخواهي د مظلوم
ظالم حاکم کا ظلم ډير په محکوم

جور چې ډير سي سلطنت سي برباد
د ظلم قصر پوپنا بې بنياد (۹)

خو صفوي پاچا په ډيره بې تفاوتۍ او بې کفايتۍ ځواب ورکړ :

پاچا ويل : زه نسوای کولای چاره
د گرگين خان ظلم و ستم د پاره

که يې معزول کړم کندهار نه پريږدي
جور او ستم او خپل شعار نه پريږدي

گرگين خو گرگ دی گرگ خو ظلم کوي
وينی تويوونه هم پسونه خيري

زه هم خايف يم چې به څه کرم گرگين
نامسلمان دی ، ارمني دی ، بې دين (۱۰)

په همدې ترڅ کې ميرويس نيکه هندوستان ته ظاهراً يو تجارتي سفر وکړ خو سياسي ليدنې کتنې يې هم وکړې او د هند سره ترلو پښتنو ملاتړ يې هم ترلاسه کړ چې په دې کې د ده ډيره مهمه کتنه د ختيځې پښتونخوا له لوی روحاني شخصيت فقير جميل بيگ سره ليده کاته دي چې هغه د بري زيری ورکړ او د ده د ملي مهم ملاتر يې وکړ (۱۱) .

ميروس نيکه له صفوي باچا تر مايوسۍ وروسته د حج په ديني

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفر ولاړ خو بيا يې هم خپل سياسي هدف او ملي مهم په مخ کې و ، د خدای (ج) د نازولي پيغمبر (ص) په پاك حرم کې يې د خپل اولس درد عرض کړ او د افغانانو فغان يې ورو‌ساوه خو کله چې همهلته خوب يووړ نو زيری ورکړ شو :

چې ميرويس هسې عرض کا حال د ظلم
هغه شپه مات سو توره ډال د ظلم

ميرخان په خوب وليد صديق اکبر
چې ورسره حضرت فاروق و عمر

وې يې : سپين ږيريه نور خه غم مه کوه
قوم دی خلاص سو کورت ماتم مه کوه

ولاړ سه خپل قوم ته دا زيری کړه ژر
چې د ظالم سو کم نقصان او ضرر

پښتون به خدای کا له ظالمه آزاد
نه به سي ننګه او ناموس يې برباد

خدای به دا قوم کا په رحم ودان
نوم به يې وينه مجاهد پر جهان

تل به د خدای په بنده ګی کې وي لوړ
خوك به يې نه کا سر په ټيټه ورځوړ

کلمه د خدای به وي جاري په افواه
ورکوي دوی به په دې لاره کې ساه (۱۲)

لوی نيکه تر دې وروسته حرم له علماوو مفتي ، قاضي او نورو باصلاحيته پوهانو سره وکتل ، په کندهار کې يې د ګرګين د ظلم حال ورته بيان کړ ، د صفوي پاچا بې تفاوتي يې وښوده او په نتيجه کې يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی فتوی په دې متن ترلاسه کړه :

« چـــې د ظالم د ظلم دفـع روا
په تیر چې وي دې له اسلامه سوا » (۱۳)

کله چې هیواد ته راستون شو ظلم نور هم انتهاء ته رسیدلی و او ده له مخورو سره جرګې او مرکې پیل کړې او د آزادۍ په فکر یې خلك راغونډول . ګرګین هم د ده له هڅو نه خبر و ، د پلمې جوړولو په لټه کې و ، لومړۍ بهانه یې دا وه چې له میرویس نه یې د خپل زوی لپاره لور وغوښته او میرویس نیکه هم د موضوع د ښه حل او په « سلا » حل لپاره قومي مشرانو ته مراجعه وکړه او د لرغوني افغاني عنعنې په بنا یې لویه جرګه راوبلله .

۱ – د میرویس نیکه لومړۍ جرګه :

میرویس نیکه د کندهار د زاړه ښار د غرب په شپږ میلۍ کې د « کوکران » په کلي کې د قوم مشران او لویان راوغوښتل ، د دې جرګې د غړو شمیر معلوم نه دی خو یقیناً چې د کمیت په لحاظ وړه وه ځکه د یوه ظالم او مستبد حاکم ترواك لاندې سیمه کې جوړېده او د اسرارو ساتل یې حتمي وو .

دا جرګه په ۱۷۰۵ م کال جوړه شوه (۱٤) د جرګې اصلي اجندا د ګرګین زوی ته د میرویس نیکه د لور ورودلو موضوع وه خو ده نور ټول مسایل ورسره رامنځ ته کړل او د دې لپاره چې د دوی راتلونکی پروګرام وران نه شي داسې یې وټیبیله چې د میروس نیکه د لور پرځای یوه بله پیغله د ګرګین زوی ته ور واده کړي او دوی به په یوه پاخه هوډ د دښمن د اساسي چارې لپاره په کار بوخت وي ؛ میرویس نیکه په جرګه کې د اولس نیکو احساساتو او له میړانې ډك هوډ ډاډه او خوښ کړ او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا په دیوان کې ترفال نیولو وروسته یې چې دا بیتونه پکې راوتلي وو :

د مکتوب غوندې په پټه خوله گویا یم
خاموشي زما تیری کا تر غوغا زما

کښت د عشق په توده ځمکه امان چیری
سمندر بویه چې زیست کا په صحرا زما (۱۵)

د جرگې غړو ته وویل :

« د ظالمانو کار تمام دی ، اما اوس دستي خاموشي بهتره ده ، ټول به په پټه خوله دا کوښښ کړو چې ظالمان ورك سي ، چې مناسب وخت راسي نو به زه پرتاسي ږغ وکړم هغه وخت باید ټول تیار اوسو اوظالمان له وطنه وباسو ! » (۱٦) . ده زیاته کړه : « موږ به اوس له تدبیر نه کار اخلو او خپلې تورې به د گلابو تر پاڼو لاندې پټې ساتو » (۱۷) .

د جرگې غړو د دې تدبیر په تائید کې په قرآن کریم ، توره او ډوډۍ (۱۸) سوگند پورته کړ او وی ویل : « څوك چې د دې تړې مخالفت کوي ښځه دې پرې طلاقه وي ! » او په دې توگه یې میرویس نیکه ته پوخ ډاډ ورکړ او هم د نیکه له خدمتگارانو نه یوه پیغله په داوطلبانه ډول حاضره شوه چې د دې ملي هدف په لاره کې قرباني ورکړي او د گرگین له زوی سره واده ته حاضره شي (۱۹) .

د دې وړې خو پُرکیفه جرگې په نتیجه کې د اولس ترمنځ یوه معقوله او مدبرانه مفاهمه پیل شوه او هرچا بې له دې چې خبره افشاء شي او گرگین په ځان وپوهیږي د یوه منظم پاڅون تابیا کوله او د آزادۍ لپاره په کار بوخت وو .

۲ - د نیکه دوهمه لویه جرگه :

په ۱۷۰۷ کال کې چې د گرگین ظلمونه ترپخوا هم پسې زیات شول

(c) ketabton.com: The Digital Library

او له بلې خوا د لومړۍ لويې جرګې د پريکړو له مخې خلك ويښ شوي ، يو موټی شوي او د پاڅون لپاره چمتو شوي وو ، ميرويس نيکه يو ځل په « مانجه » کې چې د کندهار شمال ختيځ ته په ۳۰ کيلومترۍ کې واقع ده ، لويه جرګه راوبلله او د پاڅون يو کوټلی او عملي خو مدبرانه پروګرام يې جوړ کړ .

په دې جرګه کې د کندهار د بيلا بيلو قومونومشران راغونډ شوي وو چــې د ريدي خــان په محمود نامه کې يې د دوولسو مشرانو نومونه ثبت دي :

۱ - سيدال خان ناصر ، د ناصرو مشر او د هوتکي دورې معروف او نامتو سپه سالار .

۲ - بابو جان بابي ، د بابيانو مشر او روڼ فکره اديب .

۳ - ملا پير محمد مياجي ، لوی مجاهد او روحاني شخصيت .

٤ - بهادر خان اندړ ، د امير الامراء خطاب لرونکی او د شال ، روب او ديره جاتو فاتح .

۵ - يوسف خان هوتك د سيورې د هوتکو مشر .

٦ - عــزيز خــان نـورزی ، د دلارام د نورزو مشر چــې د دلارام په پهلوان مشهور و .

۷ - ګل خان بابر ، د بابرو د قبيلې مشر .

۸ - نورخان برېڅی ، چې د ښوراوك له خانانو څخه و .

۹ - نصرو خان الکوزی ، د جلدك د الکوزو مشر .

۱۰ - يحيی خان هوتك ، د ملي قايد ورور .

۱۱ - حاجی نور محمد خان مشهور په حاجی انګو نيکه ، د ميرويس نيکه وراره او بيا د هند په کــورګاني دربار کې د هوتکي دولت سفير .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲ - یونس خان کاکړ ، د روب د کاکړانو مشر (۲۰) .

همدا راز ځیني تاریخونه په دې جرګه کې د بلوڅو او ترینانو د مشرانو د ګډون یادونه هم کوي (۲۱) .

دا لویه جرګه د افغانستان د ټولو اوسیدونکو د ملاتړ وړ وه او ټول پښتانه ، تاجکان ، هزاره ګان ، اوزبکان او بلوڅان د پردو په وړاندې ټه یوه لیکه کې ودریدل (۲۲) .

دا لویه جرګه د کمیت له مخې وړه خو د کیفیت په لحاظ ډیره لویه وه ځکه له یوې خوا د جرګې هر غړي د خپلو لویو - لویو قبیلو نماینده ګي کوله او له بله پلوه همدې مهمې جرګې د آزادۍ او عمومي پاڅون بولۍ ورکړه او سوګند یې پورته کړ چې دښمن به نابودوي ، میرویس نیکه د ګرګین د له منځه وړلو مدبرانه نقشه دوی ته شرح کړه او دوی ورسره ومنله ، نیکه دا هم وویل : د دې لپاره چې د ګرګین لښکرې خورې شي باید د کاکړو او بلوڅو مشران ګرګین ته د مالیې له ورکولو نه غاړه وغړوي ، دی به خپلې لښکرې هغې خواته وباسي او په مرکز کې به نظامي قوه کمزورې شي ، په همدې ترتیب د پاڅون په ترخ کې ګرګین سره له ملګرو یې غافل ونیول شول او د ده د ټول لښکر د له منځه وړلو او خوړلو نقشه کامیابه شوه او په دې ترتیب تر دوه نیم سوه کلنۍ تجزیې وروسته د افغانستان یوه برخه له پردي تسلط نه آزاده شوه (۲۳) .

۳ - د نیکه دریيمه لویه جرګه :

دوهمې لویې جرګې د پاڅون قوماندې ورکړه ، د یوې شپې په ترخ کې کامیابه شوه او ملي اوښتون رامنځ ته شو ، نیکه تر بریالیتابه وروسته یو ځل بیا د قومي مشرانو ملي جرګه راوبلله او دې جرګې ته یې هغه مشران هم راوبلل چې د ګرګین له لاسه یې کور کلي پرې ایښي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او غرونو ته ختلي وو ، دا جرگه هم د کميت او هم د کيفيت له امله لويه وه ، اوښتون شوی و ، د اوښتون ساتنه په کار وه او د تيري کوونکي دښمن لاس لنډونه ، نيکه جرگې ته خپل مرام شرح کړ او د دوی په وړاندې يې د خپل حکومت بنه وټاکله ، ده وويل :

« ای افغاني اولسه ! له زړه نه وايم چې زما يوازينی هدف ستاسو خپلواکي وه ، خپلواکي داسې متاع ده چې د هغې په لاره کې هر څه کول په کار دي ، گرگين ووژل شو ، که له ما سره يو او يو لاس شئ او زما ملا وتړئ نو د ذلت او اسارت زنځيرونه به له غاړې نه وغورځوو ، د خپلواکۍ اوعزت بيرغونه به مو د هيواد په گوټ - گوټ او د نړۍ په هيوادونو کې ودريږي ... رښتيا هم قام د دين او وطن په لاره کې لوی خدمت ترسره کړ ، خپله سکه يې په مرمرو کې ووهله او د قيامت ورځې ته يې ښکلی اثر يادگار پريښود ... » (٢٤) .

ده د خپلې اوږدې او جذابې وينا په پای کې وويل : « بيا هم هغه څه چې د محمدي شريعت او افغاني غيرت غوښتنه وه ، وويل شول ، اوس هم که داسې څوک په تاسې کې وي چې د پرديو غلامي ترخپلواکۍ ښه گڼي او خپل لاسونه د خپلواکۍ په هغه زرينه رسۍ چې له آسمانه راغځيدلې نه نيسي ، په بشپړه آزادۍ ويلای شي ، خو په ښکاره ټکو کې بايد ووايم چې بيا دې نو له موږ سره د اوسيدو تمه هم نه لري او بايد زموږ له خاورې او ملي رياست نه ووزي او د کوم ظالم باچا ترسيوري لاندې ژوند غوره کړي » (٢٥) .

دې جرگې په همهغه ورځ ميرويس نيکه خپل مشر وټاکه خو ده د باچا نوم پرځان کښينښود او په « ملي مشر » يې اکتفا وکړه او په حقيقت کې يې په دې عمل سره په افغانستان کې د جمهوريت خښته کښيښوده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه ترمړینې وروسته د ده اخلافو دا ریاست په پاچاهۍ واړاوه او هم یې د جرګې زرین اصول هیر کړل نو ډیر ژر د واکمنۍ په سر له کورنیو شخړو سره مخامخ شول او په نتیجه کې د « خوش درخشید ولی دولت مستعجل بود » په بنا د دیرشو کلونو په اوږدو کې د آزادۍ دا لمر پریووت او یو ځل بیا د نادرافشار د فشار په نتیجه کې د نورو غلامۍ خپله کرغیړنه څیره را برسیره کړه . په ۱۷۳۷ م کال کې کندهار تر یو کلنې کلا بندۍ وروسته د افشاریانو لاس ته ورغی او نوموړي خونخور پاچا تر ۱۷٤۷ کال پورې پر افغانستان سربیره هند هم لاندې او د هند مغولي واکمنې یې رانسکوره کړه (۲٦) .

د احمد شاهي دورې لویې جرګې

٤ - د شیر سُرخ د مزار جرګه :

کله چې د ۱۷٤۷ کال د جون په ۱۹ نیټه نادرافشار د ده باوري منصبدارانو وواژه یوځل بیا د دې زمینه برابره شوه چې د افغانستان خپلواکي ترلاسه او د افغانستان د خپلواکې حکومت لپاره یو انتخابي مشر رامنځ ته شي . د دې مهمې سیاسي مسألې د حل لپاره د قومونو مشرانو بیا هم د لویې جرګې لمنې ته لاس وغځاوه او د کندهار د شیر سُرخ په مزار کې د یوې لویې جرګې غونډې پیل شوې ، په جرګه کې د زیاتو قومونو مجربو او باوري مشرانو برخه درلوده ، د دې جرګې مهم غړي دا وو :

نور محمد خان غلجي ، محبت خان پوپلزی ، موسی خان اسحق زی ، نصرالله نورزی ، حاجي جمال خان بارکزی او ...

په دې مزار کې د لویې جرګې غونډې اته ورځې وشوې خو نتیجه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه ورنه کړه چي يوه مشر هم بل مشر ته خپل واك نه شو ورکولی او پرخپل ځان يې د هغه واکمني نه شواى منلى ، که څه هم په لومړي نظر د دي کار لپاره نور محمد خان ميرافغان ډير وړ بريښيده ځکه هم د پاخه عمر او هم د پخي تجربي څښتن و او په ټولو غلجي ټبرونو کي يې محبوبيت اونفوذ درلوده خو څرنګه چي توند مزاج يې درلود ونه ټاکل شو ، حاجي جمال خان هم زيات قومي ځواك درلود او مشران ويريدل چي دى د واکمنى په وخت کي استبداد ته لاس ونه غځوي نوځکه ټولو هڅه درلوده داسي څوك رامنځ ته کړي چي د دوى له آزاد مزاج ، د جرګي له اصولو او د افغانانو له اولسي رواياتو او عدالت سره سم ګام واخلي او په راتلونکى کي استبداد ته لاس ونه غځوي او هم د ډيرې پياوړې قبيلې مشر نه وي (٢٧) .

تر نهمي غونډې پورې د مشر لپاره ټول شرايط ټاکل شوي وو ، د شير سُرخ د مزار ملنګ صابرشاه په دې جرګه کي يو د کم عمر ځوان چي غلى به ناست خو غښتلى متهي او زياته هو ښياري يې درلوده په دې شرايطو برابر وموند ، له ځايه پاځيد ، له نژدې کروندې نه يې د غنمو وړى (له بل روايت د وريشو وړى) راوشکول ، رايې وړل ، دې ځوان ته يې تاج ترې جوړ کړ ، په دستار يې ور وټومبه او غږ يې وکړ چي : « زه د دې نوي مسؤوليت لپاره دا ځوان ټاکم ! » د ټولو مشرانو دا ټاکنه خوښه شوه ، هو دا ټاکل شوى ځوان احمد خان و چي له دې ورځې نه وروسته د احمدشاه بابا په نامه ياد شو او په ډير لږ وخت کي يې د خپل عقل ، فراست اوميړاني په مټو لويه افغاني امپراتوري جوړه کړه او د افغانستان ټولي خاورې يې د نورو له واك نه آزادي کړې (٢٨) او تر دوه نيم سوه کلنى دربه درى وروسته د افغانستان بشپړه آزادي ترلاسه شوه .

دا جرګه هم د کميت له نظره ډيره لويه نه وه او خو معدودو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

محدودو مشرانو برخه پکې درلوده خو د کیفیت له پلوه ډېره لویه جرگه وه ځکه د افغانستان د لویدیځ د مهمو قومونو باوري مشران پکې موجود وو او هم له دې کبله چې یو لوی سیاسي گام یې واخیست او د هیواد د مشرتابه په برخه کې یې پوخ او مدبرانه تصمیم وکړ او د دې انتخاب نتیجه ډېره په زړه پورې او مطلوبه وه او د پښتنو هغه متل یې رښتیا کړ چې وایي : « کار چې په سلا وي بې بلا وي » .

د احمد شاه بابا ترمړینې (۱۷۲۷ م) وروسته د ده په اولاده کې د اقتدار پر سر خونړۍ کورنۍ شخړې پیل شوې ، مدبر وزیر شاه ولیخان بامیزایی د تیمورشاه له خوا ووژل شو او د قومي دښمنیو په نتیجه کې تیمورشاه په غلا پایتخت کابل ته راولېږداوه ، د ده ترمړینې وروسته د ده زوی زمانشاه د تیمورشاه د زامنو له منځ نه د یوه تن په پاچاهۍ ټاکونکې جرگه د زندان میلمه کړ او د واك پر سر په واکمنه کورنۍ کې وژنې او قتل و خون دومره زیات شو چې بالاخره انگریزانو په ۱۸۳۸ م کال کې له دې نفاق نه درنه استفاده وکړه ، زموږ پر هیواد یې وسله وال تیری وکړ او زموږ ملي واکمني یو ځل بیا رانسکوره شوه ، د دې ټولو بدبختیو لوی علت د جرگې (شورې) شاته اچول او د سلا او مشورې له منځه تلل وو (۲۹) .

د اولس جرگې

۵ - د جهادي مشرانو جرگه :

انگریزانو ، رنجیت سنگهـ او د افغانستان فراري پاچا شاه شجاع د ۱۸۳۸ کال په جون کې یو درې اړخیز تړون لاسلیك کر ، په دې تړون کې شاه شجاع ته وعده ورکړه شوه چې دی به د افغانستان پاچاهۍ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول کیږي او ده هم د قدرت په هوس کې د افغانستان زیاتې سیمې انګریزانو او سکهانو ته ورویخښلې او د دوی بشپړه غلامي یې ومنله ، د همدې قرارداد په بنا شاه شجاع له انګریزي لښکرو سره د سنده او بولان له لارې پر کندهار راغی ، کندهار یې ونیو او هلته د انګریزانو له خوا د ده تاجپوشي وشوه ، بیا یې د کابل پر لور لښکر کشي وکړه . غزنی یې لاندې کړ او امیر دوست محمد خان له کابل نه د بخارا په لورتیښته وکړه ، شاه شجاع انګریزانو کابل ته راووست او پر تخت کښینول شو ، انګریزي نماینده مکناټن او نورو انګریزانو علناً ټول اختیارات ترلاسه کړل او پاچا د کلمې په حقیقي معنی « تش په نامه پاچا و » (۳۰) .

د افغانانو د ملي جرګو برکت و چې افغانانو ته یې له پردو یرغلګرو سره د مقابلې داسې ملي شعور ورکړی و چې هر افغان خپل مسؤولیت ګاڼه چې بې له قبلي مفاهمې په خپله ، خپله سیمه کې راپاڅیږي او د پردي تیري په مقابل کې ملي لښکر تنظیم او له تیري کوونکو سره مقابله پیل کړي .

په همدې اساس کله چې انګریزان له کندهار نه تـر کابل پورې راتلل ، په لاره کې ډیر بریدونه پرې وشول او دوی هم خصوصاً په غزني کې مجاهدین په ډیر وحشت او قساوت قتل عام کړل خو دې وحشت او دهشت نه یوازې دا چې خلك ونه ویرولای شول ، بلکه د ملي پاڅیدنو حلقه یې لا پسې پراخه کړه ، د افغانستان په ګوټ - ګوټ کې خلك پاڅیدل ، پر انګریزی او د دوی د غلام پاچا پر تأسیساتو بریدونه پیل شول ، د ملي پاڅون حلقه د مرکز پر لور راتنګیدله او د بیلو - بیلو سیمو د مجاهدینو ترمنځ مفاهمې ټینګیدلی ، د دې پاڅون او د دې مفاهمو نتیجه دا شوه چې یوځل بیا یوه ملي لویه جرګه رامنځ ته کړي ، د روژې په یوه مبارکه شپه کې د ۱۸٤۱ م کال د نومبر په لومړۍ نیټه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل ښار په زړه عاشقان وعارفان کې د مشرانو یوه جرگه راغونډه شوه او د یوه عمومي پاڅون لپاره یې پریکړه وکړه ، جرگې چې د بیلا بیلو قومونو مشران پکې وو د پاڅون د رهبرۍ لپاره یوه دوولس کسیزه شورا جوړه کړه ، استازي یې وټاکل چې خلك پاڅون ته وهڅوي . د انگلیسانو مخابرې او ارتباطات تر څارنې لاندې ونیسي او نور لازم اقدامات وکړي .

د انقلابي شورى د مشرۍ لپاره یې نواب محمد زمان خان د رئیس په حیث او امین الله خان لوگری د « نایب » په حیث وټاکل . د دې شورى نور مهم غړي : غازي عبدالله خان اڅکزی ، میر مسجدي خان او ځینې نور کسان وو او د انقلاب د څرخ په څرخولو کې د دې مشرانو هم لوی لاس و : سکندر خان بامیزی ، امام ویردی (اوزبك) ، ملا احمد برنج فروش ، اکبر خوابگاهی ، آغا حسین قزلباش او نور په لسهاوو کسان (۳۱) .

د دې لویې جرگې د تدبیرونو په رڼا کې په دوو میاشتو کې دننه انگریزانو شرمیدلې ماته وخوړه او مجبور شول چې د ۱۸٤۲ کال د جنورۍ په ٦ نیټه کابل تخلیه کړي او د افغانستان آزادي ومني (۳۲) .

دا لویه جرگه هم د کمیت له پلوه ډیره لویه نه وه ځکه د نړۍ د وخت د لوی ښکیلاکي ځواك تر واك لاندې سیمو کې جوړیده او د امنیت ساتلو یې بشپړه هوښیاري غوښته چې وښوده شوه خو د کیفیت له خوا ډیره لویه جرگه وه او د ملي پاڅون لپاره یې داسې تدبیرونه ونیول چې په ډیره ښه توگه یې ملي رهبري وکړای شوه او په ډیر لنډ وخت کې یې د هیواد آزادي ترلاسه کړه خو افسوس چې د انگریزانو تفتین د قدرت ته رسیدو تروخته پورې د دې جرگې ځینې غړي ، لکه غازي عبدالله خان اڅکزی او میر مسجدي خان د خاینانو او د خپلو عمالو په لاسونو شهیدان کړي وو او پاتې یې هم د ښتیدلي امیر دوست محمد خان د حکومت د بیا ټینگیدلو په اثر تس نس شول خو بیا یې هم د نړۍ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ کې یو لوی کار ترسره کړی و او هغه هم د لومړي ځل لپاره د انګریز د مغرور ښکیلاك شرمیدلې ماته وه ځکه تر دې وخته دوی خپل قدرت نه ماتیدونکی ګاڼه او د نړۍ نورو لویو او وړو هیوادونو هم فکر کاوه چې انګریز نه ماتیدونکی قوت او قدرت دی .

د امیر شیرعلي خان لویې جرګې

٦ - لومړۍ لویه جرګه :

امیر شیرعلي خان چې یو روڼ فکره پاچا و او لویو جرګو ته یې ځل بیا ارزښت ورکړ ، ده په ۱۸٦٥ م کال په کابل کې یوه لویه جرګه جوړه کړه ، دې جرګې ته یې د هیواد له بیلا بیلو سیمو نه دوه زره کسان راوبلل خو ده ته د ده د ورونو د اختلاف او دښمنیو په باب مشوره ورکړي ، چې تردې مشورې وروسته له خپلو ورونو سره جګړې ته متوجه شو ، په نتیجه کې یې ماته وخوړه او د کابل تخت یې ورونو ترې ونیو (۳۳) .

۷ - دوهمه لویه جرګه (۳٤) :

همدا راز ده د خپلې واکمنۍ په دوهمه دوره کې په ۱۲۹۰ هـ ق (۱۸۷۳ م) کال د خپل ۱۳ کلن زوی عبدالله خان د ولیعهدی لپاره یو لوی جشن جوړ کړ او د شمس النهار د یوه اقتباس په استناد پنځه سوه زره تنه مخور او سپین ږیري ورته راغونښتل شوي وو (*) او اووه شپې او ورځې یې دوام درلود (۳۵) د همدې لویې غونډې په دوران کې امیر شیرعلي خان د افغانستان لومړنۍ کابینه جوړه کړه ؛ سید نور محمد شاه یې صدراعظم وټاکه او د بیلا بیلو چارو لپاره یې وزیران موظف کړل (۳٦) .

(*) دا شمیره له عقل نه لرې ده کیدای شي یا په اقتباس او یا په خپله اخبار کې شمیره غلطه چاپ شوې وي (لیکوال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا دواړې جرګې د کمیت په لحاظ ډیرې لویې وې او خصوصاً د دوهمې جرګې د ګډون کوونکو د شمیر په اقتباس کې که غلطي شوی وي هم یقیناً ډیره لویه جرګه به وه خو کیفیت یې د پخوانیو جرګو غوندې نه و ، ځکه اهداف یې ترهغې واړه وو ، له ورونو سره جګړه د اقتدار جګړه وه او خلکو له داسې موضوع سره ډیره علاقه نه ښوده او هم د ولیعهد تاکل د پاچا یو بل هوس و چې د خپل لوی زوی محمد یعقوب خان سره د مخالفت له امله یې کړی و خو بیا یې هم لویه میوه په افغانستان کې د یوه منظم او عصري حکومت او کابینې رامنځ ته کیدل وو .

بیا هم د اولس جرګې

۸ - د مجاهدینو ارتباطي جرګه :

په ۱۸۷۹ ع کال انګریزانو یو ځل بیا پر افغانستان وسله وال برید وکړ . امیر شیرعلي خان کابل پریښود او مزارشریف ته د روسانو د مرستې په تمه ولاړ خو هلته زړه چاودی مړ شو ؛ انګریزانو د ده زوی یعقوب خان چې له زندانه پر تخت کښینول شوی و له ځانه سره مل کړ . د ګندمک شرمیدلی تړون یې ورسره وکړ او د افغانستان حکومت یو ځل بیا د انګریزانو لاس ته ولوید . د افغانستان اولس هم د خپل طبیعي خصلت له مخې د پاڅون لاره ونیوه ، په هرځای کې سره راغونډ شول او د خپلو ملي مشرانو په لارښوونه یې پر انګریزانو بریدونه پیل کړل . د کابل ، کوهدامن او کاپیسا د جهاد مشران محمد کریم خان ، غلام حیدرخان کابلي ، میربچه خان کوهدامنی ، میرغلام قادرخان اوپیانی ، پرویزشاه خان پغمانی ؛ د تګاو او نجراو جهادي مشران محمد عثمان خان ساپی او ورور یې محمد شاه خان ؛ په لوګر کې د جهاد مشران غلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

حیدرخان څرخي ، سمندر خان او محسن خان لوګري ؛ د میدان او وردګو جهادي مشران محمد جان خان وردك او ملا عبدالغفار خان لنګري ؛ د غزني او زابل جهادي مشران ملا دین محمد اندړ چې په ملا مشك عالم مشهور دی ، عبدالقادرخان غزنوي او ګل محمد خان اندړ ؛ په هرات کې نایب سالار حفیظ الله خان او سردار محمد ایوب خان ، په ننګرهار کې عصمت الله خان جبارخیل او د هیواد په ګوټ - ګوټ کې په سلهاو نور کسان چې د ملا مشك عالم د وینا له مخې د جهاد ټول مشران دري زرو تنو ته رسیدل (۳۷) .

دوی ټولو د هیواد په بیلا بیلو برخو کې محلي جرګې جوړې کړې وې او د ارتباطي شبکو له لارې یې دې جرګو ته د یوې واحدې جرګې بڼه ورکړې وه او د جهاد په ارتباط یې ګډ تصمیمونه نیول . د همدې ګډو تصمیمونو له مخې مجاهدینو د انګریزانو او مزدور حکومت ځالې ورانولې ، د مرکز په لور رالنډیدل او د کابل د محاصرې حلقه تنګیدله څو چې د ټولو سیمو مجاهدین له خپلې خپلې خوا پر کابل راچاپیر شول او په انګریزي چوڼیو یې اور بل کړ. په دې بریالي جهاد کې نارینه وو او ښځو ګډه برخه درلوده او د ۱۸۷۹ کال په دسمبر کې یې سوړ ژمی د انګریزانو لپاره په سره تنور بدل کړ او یو ځل بیا یې انګریزانو ته شرمیدلې ماته ورکړه .

دې جرګو د انګریزانو د شړلو پروګرام درلود خو د افغانستان د آزادۍ د سنبالولو کوم پروګرام ورسره نه و ، نوځکه کومه سکه چې محمد جان خان ضرب کړې وه پرې لیکلي یې وو :

میکنم دیوانگی تا بر سرم غوغا شود

سکه به زر میزنم تا صاحبش پیدا شود (۳۸)

او له همدې نیمګړتیا نه انګریزانو ګټه واخیسته له سردار عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان سره یې اړیکې ټینګې کړې او تر پټ تړون وروسته یې ده ته د پر تخت کښیناستلو بلنه ورکړه.ده ظاهراً د جهاد اعلاتونه نشر کړل او د مجاهدینو له لارې حکومت ته ورسید ، انګریزان هم جسماً له افغانستان نه ووتل خو په غیرمستقیم ډول عبدالرحمن خان د دوی د تحت الحمایه پاچایانو په توګه پاتې شو .

د مجاهدینو دې ارتباطي جرګو یو ځل بیا د افغانستان آزادي تأمین کړه او دا جرګه هم د کمیت او هم د کیفیت له اړخه لویه او مهمه وه او دا چې وروستی نتیجه یې دښمنانو وترورړله لوی علت یې دا و ، چې د افغانستان خلك له خارجي ښکیلاك سره ژوره دښمني لري خو له کورني استبداد سره بیا غیرملي او استبدادي حکومتونو روږد کړي دي .

د سراجي دورې جرګې

۹ - د بیطرفۍ لویه جرګه :

د ۱۹۱۳ م کال په اګست کې نړیوال عمومي جنګ ونښت ، په دې جنګ کې انګریزانو د افغانستان له تحت الحمایه حکومت نه توقع درلوده چې افغانستان د انګریز په ملاتړ په جنګ کې برخه واخلي او که نه نو بې طرفه پاتې شي ؛ د افغانستان روشنفکرانو او پر آزادۍ مین اولس اراده درلوده چې انګریزانو له جنګي مصروفیت نه په استفادې کولو سره له انګریزانو سره وجنګیږي او له تحت الحمایګۍ نه ځان خلاص کړي ، کابل ته راغلی د جرمنیانو او ترکانو هیئت له افغانستان نه غوښتنه کوله چې د دوی ملاتړ وشي او د انګریز په وړاندې په جګړه کې برخه واخلي او له دوی سره به په دې برخه کې هر ډول مرسته کیږي (۳۹) خو امیر حبیب الله خان د موضوع د باریکۍ له امله منځنۍ لار خوښه کړه او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بشپړه بې طرفي يې اعلان کړه او انګريزانو ته يې په جګړه کې د نه شامليدو ډاډ ورکړ ؛ محمود طرزی په سراج الاخبار کې د « حی علی الفلاح » ویښوونکی مقاله چاپ کړه خو د انګریزانو له خوا په مطبعه کې سانسور او له نشر څخه پاتې شوه (٤٠) .

پاچا په ١٩١٥ م کال د خپلې بې طرفۍ د تائيد لپاره د افغانستان مشهور مشایخ ، لکه د اسلام پور پاچا (میرصاحب جان) ، د موسهي اخونزاده (ملا محمد جان) ، د تګاو ملا صاحب ، د هډې اخونزاده ، د برو میا صاحب ، د حصارك میا صاحب ، شمس الحق صاحب ، د شور بازار حضرات ، حافظ جي صاحب ، ملا محمد مرید ، ملا عبدالغفار اخونزاده اونور کابل ته راوغوښتل ؛ د دغو مشایخو اونورو اولسي وکیلانو په شمول یوه لویه جرګه د امیر په وړاندې جوړه شوه او د ملت د اتفاق او د دولت د بې طرفۍ د سیاست ملاتړ یې وکړ (٤١) .

په دې لویه جرګه کې که څه هم ظاهراً انګریزان د افغانانو له ګوزار نه خلاص شول خو افغانستان هم له تباهۍ او د نړیوال جنګ له ډګر ګرځیدو څخه بچ او د نړیوالې سوځوونکې جګړې له لنبو څخه وژغورل شو .

د اماني دورې لويې جرګې

١٠ - د « اتحاد مشرقي » په نامه لويه جرګه :

د ١٩١٩ م کال د فرورۍ په ٢٠ نیټه د آزادی غوښتونکو یوې ډلې د افغانستان تحت الحمایه پاچا امیر حبیب الله خان د یوې کودتا په ترځ کې وواژه او تر دې وروسته د ده زوی امان الله خان د افغانستان بشپړه خپلواکي اعلان کړه او د افغان او انګریز دریم جنګ ونښت ، په جنګ کې انګریزانو د هیواد په جنوبي او غربي جبهو کې سخته او شرمیدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماته وخوړه او د متارکې وړاندیز یې وکړ . د افغانستان حکومت متارکه ومنله خو انګریزانو یو ځل بیا غوښتل چې نظامي ماته په سیاسي ډګر کې جبیره کړي او هغه څه چې په جنګ یې له لاسه ورکړي وو په سوله کې یې ترلاسه کړي ؛ د راولپنډۍ د سولې په غونډه کې یې د افغاني هیئت مشر والي علي احمد خان وغولاوه او یوه مغلوبانه صلحنامه یې پرې لاسلیك کړه خو بیا هم دولت نور اقدامات وکړل او د ۱۹۱۹ م کال په اګست کې انګریزانو زموږ بشپړه آزادي ومنله (٤٢) . له دې سره هم داسې ګنګوسې لا خورې وې چې انګریزان به یو ځل بیا پر افغانستان وسله وال تیری وکړي ، د داسې یوه تیري د مقابلې لپاره د مشرقي تنظیمیه رئیس محمد نادرخان د « اتحاد مشرقي » په نامه یوه لویه جرګه راوبلله ، جرګه په ننګرهار کې د هډې صاحب د زیارت ترڅنګ راغونډه شوه ، په دې غونډه کې د مشرقي (اوسنی لغمان ، کونړ او ننګرهار د ولایتونو) د بیلا بیلو قومونو سپین ږیري ، عالمان ، سادات ، مشایخ اونور مخور سره راغونډ کړای شول او د خپلواکۍ د ساتنې او د وطن د دفاع او آبادۍ په برخه کې یې مهمې پریکړې وکړې ، دوی وغوښتل چې انګریزان دې د افغانستان آزادي د زړه له کومې ومني او که نه نو د سرحد ټول اقوام او قبایل د جهاد لپاره چمتو او اماده دي او د افغانستان آزادي به په خپلو وینو ساتي . په همدې غونډه کې د هر قوم مشرانو د پاك قرآن په حاشیه کې ژمنه لیك کړه ، د هر قوم ذمه واری یې وټاکلی ، د جهاد مشران او علمبرداران یې تعیین کړل ، د حکومت له خوا هر مشر او علمبردار ته یوه – یوه ښه تومانچه چې د هماغه قوم نوم او د جهاد د محاذ نوم یې پرې کیندل شوی و ورکړه شوه او پر نورو سوغاتونو سربیره هر یو قوم ته د جهاد یو – یو علم شریف هم ورکړ شو چې د جهاد آیتونه پکې لیکل شوي وو (٤٣) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدې تاريخ غونډې په افتخار په مشرقي کې د « اتحاد مشرقي » په نامه يو اخبار د ۱۹۲۰ کال د فـروري په ۲۸ نېټه په خپرونو پيل وکړ (٤٤) .

دا لـويه جرگه د آزادۍ ساتلو لپاره شوې وه ، د کميت له پلوه لويه وه ، د کيفيت له پلوه سره له دې چې د ټول هيواد د مشرانو جرگه نه وه خو اغيز يې عمومي او کيفيت يې لوړ و او انگريزان يې مجبور کړل چې د هندوستان په مسورۍ کې له افغاني هيئت سره د موضوع د هر اړخيز حل لپاره خبرو ته چمتو شي .

PROPERTY OF ACKU 4964

۱۱ - د اساسي قانون جرگه :

د افغانستان د خپلواکۍ او په ځنگ کې يې د مشروطه او قانوني حکومت د ټينگيدلو لپاره منظمه روشنفکري مبارزه له پخوا نه پيل شوې وه او د مشروطيت غورځنگ چې په ۱۹۰۵ کال کې په منظم ډول رامنځ ته شوی و (٤٥) د وخت د تحت الحمايه پاچا له خوا په بيرحمۍ وکوټل شو خو غلی نه شو او نور هم غښتلی شو خو يې په نتيجه کې پاچا را نسکور او د آزادۍ جهاد پيل شو . د همدې مبارزې په دوام په افغانستان کې د قانون جوړونې او د قواوو د تفکيك کار پيل شو او د افغانستان د لومړني اساسي قانون مسوده جوړه شوه . د دې « اساسي نظامنامې » د منلو او تصويب لپاره د ۱۹۲۳ کال د فرورۍ په ۲٦ نېټه د ملت د مشرانو لويه جرگه راوغوښتله شوه چې ۸۷۲ نماينده گانو برخه پکې درلوده او د افغانستان دا لومړنی اساسي قانون يې تصويب کړ (٤٦) .

دې قانون ۷۳ مادې درلودې ، چې زموږ د هيواد سياسي او اجتماعي بڼه ، د خلکو حقوق ، اداري تشکيلات او اساسات ټاکلي وو .

دې قانون خلکو ته د فکر د آزادۍ ، د کار د آزادۍ ، د خبرو د آزادۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کور او حیثیت د مصؤونیت وعده وکړې وه او د قانون حکومت پکې اعلان شوی و (٤٧) .

د دې لویې جرګې کمیت او کیفیت دواړه لوړ وو او د اساسي قانون په تصویب سره یې افغانستان ته د قانوني ودې او پراختیا زمینه برابره کړه او هم د دې جرګې ترجوړیدو لږ وخت وړاندې د ۱۹۲۱ کال په اګست کې د دولت شوری جوړه شوې وه چې د هیواد مخور ، عالمان ، سادات او مشایخ پکې راغونډ وو . د قوانینو مسودې به یې جوړولې او د ارګ په شمالي برج کې یې ځای ورته ټاکلی و (٤٨) .

ACKU

٢٧ - د پغمان لویه جرګه :

دا لویه جرګه د ١٩٢٤ کال په جولای کې په پغمان کې جوړه شوه او د دولت خارجي تړونونه ، روابط او کورني قوانین اومسایل یې تر غور لاندې ونیول ، لیکن په حقیقت کې دا لویه جرګه د منګلو د سر اخیستنې په باب وه (٤٩) او کوم اعتراضونه چې دوی په قوانینو درلودل د هغو ترمیم وشو (٥٠) .

په دې لویه جرګه کې ټول ١٠٥٢ تنه راغونډ شوي وو چې ٢٣١ تنه یې د دولت وتلي مامورین او پاتې یې د بیلا بیلو ولایاتو خانان ، سیدان ، عالمان ، شیخان او ټاکلي وکیلان وو . د جرګې مشري د وخت د پاچا په غاړه وه او د هیواد پر ټولو داخلي او خارجي چارو مفصل بحثونه او پریکړې پکې وشوې (٥١) .

دا جرګه د کمیت په لحاظ هم لویه وه او د اهمیت په لحاظ هم ، ځکه لومړی ځل و چې د اولس له نماینده ګانو سره دولتي اسرار تربحث لاندې ونیول شول او حتی دوی پرې وپوهول شول .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳ - د اماني دورې وروستۍ لويه جرګه :

دا جرګه داسې وخت جوړه شوه چې د وخت پاچا د اروپا د خپل شپږ نيم مياشتني اوږده سفر نه بيرته هيواد ته راستون شوی و . ده ډير نوي شيان ليدلي وو او غوښتل يې چې افغانستان هم په يوه ګام د نړيوال تمدن په کاروان پسې ورسوي نو د خپلو نويو پروګرامونو د اعلان لپاره يې د ۱۳۰۷ کال د وږي په ٦ نيټه (د ۱۹۲۸ اګست) په پغمان کې لـويه جـرګه راوبلله ، په دې لـويه جـرګه کې دوو زرو تنو برخه درلوده (۵۲) چې د وږي په ۱۰ نيټه پای ته ورسيده (۵۳) .

د دې جرګې مهم مصوبات دا دي : د دولت شورى په ملي شورا بدلول ، د مجرمينو جزا بخښل د پاچا حق دی ، د تفتيش د عمومي دايرې جوړول ، د دارالعجزه او دارالمجانين جوړول ، د خارووو د سر شمير وخت ټاکل ، د عسکري خدمت درې کلنه دوره منل ، د ښبانونو الغاء ، رسمي لباس ټاکل د ملکي رتبو الفاظ د رسمي او خصوصي القابو له منځه وړل ، د هر جُرم تعذيری جزا ټاکل ، د عصري محکمو جوړول د خطيبانو او مدرسينو لپاره د شهادتنامو د موجوديت شرط ايښودل ، د حربي قواوو د پياوړتيا لپاره د اولس مالي مرسته کول ، د رشوت مخه نيول ، د واده کولو د سِن تعيينول ، د وليعهد ټاکل ، د افغانستان لپاره درې رنګه بيرغ منل او د ملي نښان ټاکل (۵٤) .

همدا راز دې لويې جرګې پريکړه وکړه چې لويه جرګه به تر دې وروسته د هرو پنځو کلونو په تيريدو مرکز ته راغوښتله کيږي او غړي به يې د پاچا ميلمانه وي ، همدا راز لويې جرګې اولسي جرګې (ملي شورى) ته بشپړ واک ورکړ چې د ملت او هيواد په ګټه ټول جوړ شوي قوانين ومني او د اجراء وړ وګرځي (۵۵) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې جرګه کې د ملت نماینده ګانو خپله رایه په صراحت بیانوله او له اخلاقي جرآت نه یې کار اخیست خصوصاً د دیني چارو په برخه کې ډیر څیر وو او د امان الله خان له ټینګار سره سره یې ځیني خبرې ،لکه د واده د سن ټاکل او نورې ونه منلې شوې (٥٦) .

له دې سره - سره دا جرګه د کمیت په لحاظ لویه وه خو د کیفیت په لحاظ یې له یوې خوا غیرضروري ، احساساتي او حتی د زمان او مکان په لحاظ مضر وړاندیزونه درلودل نوځکه یې نتایج د هیواد لپاره ډیر خطرناك ثابت شول او د یوه تباه کن اړدوړ زمینه یې رامنځ ته کړه او ځه مو چې درلودل هغه هم د دې اغتشاش په اور کې وسوځیدل .

ځیني مؤرخین د وخت له پاچا سره د وزیرانو کار شکنې او د دوی له خوا د لویې جرګې د وکیلانو تحریکول هم د دې لویې بربادۍ یو عامل ګڼي (٥٧) .

د نادر خان دوره

١٤ - د ١٣٠٩ لویه جرګه :

د ١٣٠٩ کال په وري (د ١٩٣٠ سپتمبر) کې په کابل کې د وخت پاچا محمد نادرشاه یوه لویه جرګه راوغوښته چې ٣٠١ تنه انتخابي وکیلان او ٢٢٧ تنه د دولت مامورین او خارجي سفیران پکې وو (٥٨) .

د پاچا په افتتاحیه وینا کې د دې لویې جرګې د راغوښتل کیدو مطلب د ملي شورى د مقرراتو ټاکل ښودل شوي (٥٩) او هم همدې لویې جرګې د افغانستان تجدید شوى اساسي قانون بیا منلى (٦٠) خو په تبلیغاتو کې یې پنځمې پریکړې چې د امان الله خان په باب یې کړې ډیر ستر ځاى نیولى دى (٦١) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ظاهرشاه دوره

۱۵ - د بیطرفۍ دوهمه لویه جرگه :

د ۱۹۳۹ کال په سپتمبر کې په نړۍ کې د دوهم نړیوال جنګ لمبې بلې شوې (۶۲) ډیر هیوادونه پکې خوړین شول او د آلمان او ایتالیې ترماتې وروسته متحدینو له افغانستان نه وغوښتل چې جرمني او ایتالوي مستخدمین او کار کوونکي دوی ته وسپاري خو د افغانستان حکومت یو حل بیا د ۱۹٤۱ کال په جولای کې لویه جرگه راوغوښته چې په دې جنګ کې یې د افغانستان عنعنوي بیطرفي اعلان کړه (۶۳) او له هیواد څخه یې د آلمان او ایتالیې د متخصصینو وتل په دې شرط ومنل چې رك روغ خپلو هیوادونو ته ورسول شي او د تلو په وخت کې به په لار کې هیڅ راز ستونزې نه ورته پیښیږي ، سفارتونه به برحال وي سیاسي کسان به نه ایستل کیږي او د نړیوالو دپلوماتیکو مقرراتو له مخې به همدلته استوګن وي ، لویې جرگې دا پریکړه تصویب او حکومت عملي کړه او په افغانستان کې د جرمني اوایتالیې مستخدمین د برتانوي هند له لارې خپلو هیوادونو ته رك روغ وسپارل شول (٦٤) .

د دې جرگې پریکړه هم ډیره مهمه وه او په نړیوال خونړي جنګ کې د ګران هیواد افغانستان لمن له وینو او اور څخه وساتله شوه .

۱۶ - د ۱۳۳٤ کال لویه جرگه :

تر دې وخته د افغانستان په ګاونډ کې حالاتو ژور تغییر کړی و ، انګریزانو د هند نیمه وچه خوشې کړې وه او دلته د هندوستان او پاکستان په نامه دوه بیل هیوادونه جوړ شوي وو ، د افغانستان ملت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتل چې له افغانستان نه د ډیورنډ د کرښې په وسیله بیلې شوې سیمې بیرته له افغانستان سره یوځای او د افغانستان تاریخي صورت تکمیل شي خو د دې ترخنګ د صوبه سرحد د پښتنو سیاسي لیډر خان عبدالغفار خان چې د هند ترویش وړاندې د واحد هند پر پاتې کیدو ټینګار کاوه د هند ترویش وروسته یې له پاکستان نه د پښتنو بیلتون او ځانګړې هیواد غوښت او له همدې سره د پښتونستان موضوع رامنځ ته شوه ، د افغانستان حکومتونو ته هم چې د ملت له خدمت نه عاجز وو دا مبهم غږ په زړه پورې و او د ملت توجه یې ورته جلبولای شوه خو تر ټولو دا غږ د روس لپاره خوندور و ځکه په دې اتن باندې د راګډیدلو له لارې یې په افغانستان کې ژوره رخنه کولای شوه او خپل هغه زاړه هدف ته چې پتر کبیر د افغانستان د نیولو په برخه کې ټاکلی ورسیدلای شوای .

هو ! همداسې وشول ، د پاکستان تر جوړیدو وروسته د افغانستان او پاکستان ترمنځ سیاسي فضا خړه پړه شوه ، سوړ جنګ پیل شو او د سیاسي اړیکو شلیدلو زمینه مساعده شوه . افغانستان تر نه ځلي زیات له غرب نه د نظامي مرستې غوښتنه وکړه خو یوه غربي هیواد هم د پاکستان له کبله دا غوښتنه ونه منله او د افغانستان حکومت له مجبوریته روسانو ته مخ واړاوه ، هغوی داسې ورځې ته شنه ناست وو او دا غوښتنه یې په مینه قبوله کړه (٦٥) .

دا وخت سردار محمد داؤد د افغانستان صدراعظم و ، د ۱۳۳٤ کال د لړم په ۲۲ (د ۱۹۵۵ نوامبر) یې لویه جرګه راوغوښته ، د دې لویې جرګې په پریکړو کې د پښتنو د موضوع ملاتړ او د حساسو حالاتو په بناء د افغانستان نظامي پیاوړتیا شامله وه (٦٦) او د همدې پریکړې په لاسوند د افغانستان حکومت له روسیې سره د نظامي پیرودنو تړون وکړ او ځوانان یې د نظامي زده کړې لپاره روسیې ته ولیږل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷ - د اساسي قانون لويه جرگه :

د ۱۹٦٤ کال په سپتمبر کې په کابل کې يوه لويه جرگه جوړه شوه او د افغانستان لپاره يې يو داسې نوی اساسي قانون تصويب کړ چې خلکو ته يې د اساسي حقوقو د تأمين اوتضمين وعده ورکړه . د احزابو آزادي ، د مطبوعاتو آزادي او د شاهي کورنۍ له انحصار نه د حکومت را ايستل او د مقننه ، مجربه او قضائيه قواوو سره بيلول د دې قانون مهم ټکي وو . دې جرگې د ٤۰۰ تنو شا او خوا غړي درلودل او د سپتمبر په ۱۹ نيته يې د نوي اساسي قانون متن تصويب کړ (٦٧)

دا لويه جرگه هم د کميت له اړخه لويه وه او دا چې يو نوی اساسي قانون يې تصويب کړ دا يې ښه کيفيت و ...

۱۸ - د جمهوريت لويه جرگه :

د ۱۹٦٤ کال تصويب شوي اساسي قانون په خاص ډول د وخت د پاچا تربور محمد داؤد خان د قدرت له قانوني نيولو نه محروم کړ او په دې توگه د دوی کورنۍ شخړې او خوابدۍ د داسې ژورو عقدو سبب شوې چې داؤد خان اړ شو د قدرت ترلاسه کولو لپاره د کودتا لاره غوره کړي او د کودتا ملگري يې هم هغه کسان وټاکل چې د روس د خلق - پرچم غړي او يا د روس مستقيم ايجنټان وو . د ۱۳۵۲ کال د چونگابښ جمهوري کودتا د همدې کسانو په لاس ترسره شوه او د دموکراسۍ لسيزې ته يې خاتمه ورکړه .

داؤد خان د ۱۳۵۵ کال ترسلواغې پورې (د ۱۹۷۷ فرورۍ) د دولت د رئيس په حيث کار وکړ خو همدا وخت يې وغوښتل چې خپل حکومت ته قانونې بڼه ورکړي . اساسي قانون نافذ او د دولت د اداري لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهوررئیس وټاکل شي . دې درانه کار بیا هم د لویې جرگې راغونډیدل غوښتل ، او همدا وو چې د سلواغې په لسمه نیټه په کابل کې یوه لویه جرگه پرانستله شوه . د دې جرگې انتخابي وکیلانو هم تر ډیره حده انتصابي بڼه درلوده ، د داؤد خان د ملي غورځنگ نومي گوند غړي ورته ټاکل کیدل او انتصابي غړي یې هم د پخواني تعامل په خلاف تر ډیره حده د سپین ږیرو او مخورو پرځای هغه ځوانان او گوندي فعالین وو چې د لویې جرگې ورتیا یې نه درلوده او د عنعنوي تعامل له مخې لویې جرگې ته د راتلو د شرایطو درلودونکي نه وو .

د دې جرگې غونډو (١٦) ورځې دوام وکړ او په شپاړسمه ورځ د جمهور رئیس د ټاکل کیدو موقع راورسیده او په پای کې محمد داؤد د افغانستان د جمهور رئیس په توگه ومنل شو (٦٨) .

دې جرگې د کمیت له پلوه د (٥٠٠) تنو شا او خوا غړي درلودل خو د کیفیت له پلوه ځکه درنه نه وه چې انتخابي او انتصابي دواړې برخې غړي یې تر ډیره حده د لویې جرگې د غړیتوب د شرایطو درلودونکي نه وو .

د مجاهدینو جرگې :

د ١٣٥٧ کال د غوایي د خونړۍ کودتا له کیدلو سره زموږ په هیواد کې د روسیې ښکیلاک مزدور حکومت رامنځ ته شو او یو ځل بیا د افغانستان مسلمانو خلکو د یوه عمومي پاڅون تیاری پیل کړ ؛ د هیواد په گوټ گوټ کې محلي جرگې وشوې او جهاد پیل شو ، په پیښور کې د جهاد د مشرانو گډې شوراوې جوړې شوې . حتی د ١٣٥٨ کال د مرغومي په ١٥ نیټه (د ١٩٨٠ جنورۍ) په پیښور کې یوه ممثله لویه جرگه جوړه شوه او د سلواغې تر ٣٠ نیټې پورې یې غونډو دوام وکړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د هیواد د ټولو ولایاتو او ګوندونو استازي ورته راغلي وو (۶۹) خو دې جرګې د دروني ګډوډيو او د ګونديو له امله عملي ګام وانه خيستلى شو او د غونډو له ختميدو سره يې نتايج او دست آوردونه هم ختم شول .

تردې وروسته د مجاهدينو او هم د رژيم په ساحو کې تش په نامه ګڼې جرګې جوړې شوې خو « ملي » رنګ يې له لاسه ورکړ او موږ نه شو کولای چې د ملي او لويو جرګو په لړۍ کې يې وشميرو او په دې سربيره زموږ په هيواد کې په لسهاوو نورې لويې او وړې جرګې د تاريخ په بيلا بيلو پوړيو کې شوي چې دلته يې له يادولو او څيړنو څخه تيرېږو او د جرګو د تاريخي څيړې په باب همدومره بحث کافي ګڼو .

پايليکونه :

۱ - کُهزاد ، احمد على : « تاريخ افغانستان » لومړی ټوک ، ۱۲۵ مخ ، (د افغانستان تاريخ ټولنه) ، کابل ، (۱۳۲۱ کال)

۲ - همدا اخځ .

۳ ياد شوی کتاب ، ۱۲۶ مخ .

۴ - گزيده ، ريګويدا ، د داکتر سيد محمد رضا جلالي ناييني څيړنه او ژباړه ، سريزه ، ۴۹ مخ ، نقره ، تهران ، ۱۳۶۷ .

۵ - د حکومت د تاريخي بڼو له لپاره وګورئ د مهندس فرشيد : مکتبها واحزاب سياسى ، تهران ۱۳۶۱ .

۶ - کُهزاد ، احمد على : « تاريخ افغانستان » دوهم ټوک ، ۲۵۱ - ۲۵۲ مخونه ، د افغانستان تاريخ ټولنه ۱۳۲۵

۷ - غبار ، ميرغلام محمد ، افغانستان در مسير تاريخ ، ۲۸۱ مخ ايران ۱۳۵۹ ش .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸ - بینوا عبدالرؤف ، هوتکیها ، ۱٦ مخ ، د افغانستان تاریخ ټولنه ، ۱۳۳۵ ش .

۹ - هوتك ، محمد : پټه خزانه ، ۷٦ مخ د استاد حبیبی سریزه او سمون ، کابل ، ۱۳۵٦ ش (څلورم چاپ) .

۱۰ - همدا اثر .

۱۱ - د تفصیل لپاره وګورئ : رفیع ، حبیب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوك ، ۸۳ - ۸۷ مخونه ، کابل ، ۱۳۵۹ کال .

۱۲ - پټه خزانه ، ۷۹ - ۸۰ مخونه .

۱۳ - پټه خزانه ، ۱۲۲ مخ .

۱٤ - حبیبی ، عبدالحی : د افغانستان تاریخي پیښلیك ، ۱۵۲ مخ ، د بیهقی کتاب خپرولو مؤسسه ، ۱۳۵۳ .

۱۵ - پټه خزانه ، ٤۸ مخ .

۱٦ - پټه خزانه ، ٤۸ مخ .

۱۷ - هوتکیان ، ٤۳ مخ .

۱۸ - هوتك : امان الله خان : د خپلواکۍ لمر ځرك ، ٤٦ مخ ، ۱۳٦۸ ، پیښور .

۱۹ - هوتکیان ٤۵ مخ .

۲۰ - پټه خزانه ، ۸۱ - ۸۲ مخونه ؛ د خپلواکۍ لمر ځرك ، ٤۷ - ٤۸ مخونه .

۲۱ - هوتکیان ، ٤۵ مخ .

۲۲ - فیض زاد ، محمد علم : جرګه های بزرګ ملي افغانستان ، ۲۹ مخ ، لاهور ، ۱۳٦۸ .

۲۳ - د تفصیل لپاره وګورئ : د خپلواکۍ لمر ځرك ؛ هوتکیان ؛ افغانستان د مسیر تاریخ ؛ پټه خزانه او د دې دورې نور تاریخونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲٤ - هوتکیان ۵۳ - ۵٦ مخونه .

۲۵ - همدا اثر ۵۵ - ۵٦ مخونه .

۲٦ - د پېښو تفصيل د همدې دورې په تاريخونو کې وګورئ !

۲۷ - حبيبي ، ارواښاد پوهاند عبدالحی ، تاريخ مختصر افغانستان ۲۵٦ مخ ، دوهم چاپ ، سازمان مهاجرين مسلمان افغانستان ، ۱۳٦۸ .

۲۸ - کُهزاد ، ارواښاد استاد احمد علی ، رجال و رویدادهای تاریخی ، ۷۷ - ۷۸ مخونه ، تاريخ ټولنه .

۲۹ - د پېښو د تفصيل لپاره وګورئ : تاريخ مختصر افغانستان افغانستان در مسير تاريخ او د دې دورې نور آثار .

۳۰ - تفصيل د افغانستان د نولسمې پېړۍ په تاريخونو کې راغلی دی .

۳۱ - افغانستان در مسير تاريخ ، ۵٤۸ - ۵٤۹ مخونه .

۳۲ - د دې ماتې جريان د ليدی سيل انګريزی ليکونکی په ياد داشتونو « شبخون افغان = د پښتنو يرغل » کې په ډېر ښکلي او اعترافي ډول بيان شوی ، د دې کتاب پښتو او درې ژباړې په ۱۳۳۹ کال په کابل کې خپرې شوی دي .

۳۳ - د افغانستان پيښليك ، ۱۹٦ مخ .

۳٤ - ښاغلی فيض زاد په خپل کتاب «جرګه های بزرګ افغانستان» کې دا دواړې جرګې سره ګډې کړی دي (و ګ : د نومورې کتاب ٤۳ - ٤٦ مخونه) .

۳۵ - آهنګ ، محمد کاظم ، رفيع ، حبيب الله : په افغانستان کې د ژورناليزم تاريخچه ، ۲۷ - ۲۸ مخونه ، تاريخ ټولنه ، کابل ، ۱۳۵٦ .

۳٦ - رفيع ، حبيب الله : ژبپالنه ، ٤۷ - ۵۰ مخونه ، پښتو ټولنه ، ۱۳٦۱ ، کابل .

۳۷ - غبار ، ميرغلام محمد : افغانستان در مسير تاريخ ، ٦۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ۶۲۶ مخونه .
۳۸ - کُهزاد ، استاد احمد علی : « مسکوکات دوره‌ء اسلامی افغانستان » د افغانستان کالنی ۱۳۱۹ کال ، کابل .
۳۹ - پاکرای امیر محمد شریف : حکومت مؤقت هند در کابل ، تر ۷۴ مخ وروسته ، ۱۳۶۸ کال ، کابل .
۴۰ - په افغانستان کې د ژورنالیزم تاریخچه ، ۸۲ - ۸۸ مخونه .
۴۱ - افغانستان در مسیر تاریخ ، ۷۳۹ مخ ؛ د افغانستان پیښلیك ، ۲۲۸ مخ .
۴۲ - اخلاص ، عبدالخالق او رفیع ، حبیب الله ، د استقلال غلورمه جبهه ، د سریزې ۱۱ - ۳۷ مخونه ، ۱۳۶۵ ، د امان کتاب خپرولو مؤسسه ، پیښور .
۴۳ - کشککی ، مولانا برهان الدین : نادر افغان ، ۲۰۵ - ۲۱۲ مخونه ، ۱۳۱۰ هـ ش ، کابل .
۴۴ - د استقلال غلورمه جبهه ، ۱۳۲ - ۱۳۳ مخونه .
۴۵ - حبیبی ، پوهاند عبدالحی : جنبش مشروطیت در افغانستان سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان ، ۱۹۸۶ .
۴۶ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۴۳ مخ .
۴۷ - رفیع ، حبیب الله : په افغانستان کې د قانون جوړونې شروع او نهضت ، قلمي نسخه .
۴۸ - د استقلال غلورمه جبهه ، ۱۳۵ مخ .
۴۹ - د منگلو د بغاوت په اړه ارواښاد عبدالخالق اخلاص سیف الامان په نامه په ۱۱۲ مخونو کې یو منظوم کتاب لیکلی چې ټولې پیښې په تار تاریزه توگه پکې تشریح شوې ، د دې کتاب قلمي نسخه ښاغلي محمد هاشم زماني راسپارلې چې د کاتب الحروف له سریزې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشریحاتو سره د چاپ په انتظار دی .

۵۰ - کشککی ، مولانا برهان الدین : رویداد لویه جرگهء دارالسلطنة ، کابل ، ۱۳۰٤ کال .

۵۱ - همدا پورتنی اثر ، ٤۲۲ - ٤٦۰ مخونه .

۵۲ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۵۷ مخ .

۵۳ - طلوع افغان ، ۷ کال ، ۷۰ گڼه ، د ۱۳۷۰ د وري ۳۰ ، کندهار .

۵٤ - همدا پورتنی جریده او د همدي کال د امان افغان د وري د نهمي نیټې فوق العاده گڼه .

۵۵ - مهربان ، عبدالله : تاریخ جرگه های ملی در افغانستان ، ۱۰۱ مخ ، د افغانستان د دموکراتیك جمهوریت پلار وطنه جبهه ، ۱۳٦۱ .

۵٦ - جرگه های بزرگ ملی افغانستان ، ۱۳۲ مخ .

۵۷ - هندی ، عزیز : زوال غازي ، ٤۵ - ٤۷ مخونه ، ۱۹۳٤ م .

۵۸ - د افغانستان دولت : تردید شایعات باطلهء شاه مخلوع ، فیصلهء نمبر ۵ لویه جرگهء ۱۳۰۹ افغانستان ومعرفی اعضاء وشرکاء وسامعین موقره ، ۸۱ - ۱۱٦ مخونه ، د ۱۳۱۰ دوری لومړۍ نیټه ، کابل .

۵۹ - الحاج ننگیال (ټولوونکی) : اسناد تاریخی افغانستان ، ٤۲ مخ ، فرهنگ جهاد ، ۱۳٦٦ .

٦۰ - د افغانستان پیښلیك ، ۲٦۵ مخ .

٦۱ - وگوریٔ : تردید شایعات باطلهء شاه مخلوع .

٦۲ - محمود مهرداد : فرهنگ جدید سیاسی ، ۲٦۳ مخ ، ایران ، ۱۳٦۳ .

٦۳ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۸۵ مخ .

٦٤ - چکنوری ، سناتور غلام نبی : « لویه جرگه » خپلواکي ، دوهم کال ، خلورمه گڼه ، ٤٤ مخ ، د ۱۳٦٦ تله - لیندۍ .

٦۵ - استاد پژواك لیکوال ته ورکړی معلومات .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦٦ - حق شناس ، داکتر ش . ن : د سایس وجنایات روس در افغانستان ، ۹۹ مخ ، تهران ، ۱۳٦۳ .

٦۷ - کشککی ، صباح الدین ، دهه، قانون اساسی ، ۳۲ - ۳٤ مخونه ، د افغانستان د جهاد ثقافتی شوری ، ۱۳٦۵ .

٦۸ - جمهوری پلوشه ، دوه میاشتنی مجله ، د ۱۳۵۵ د سلواغې او کب گڼه ، لومړی مخ .

٦۹ - د تفصیل لپاره وګورئ : وجدی ، عبدالجلیل : په افغانستان کې د عنعنوي جرګو نن او پرون ، ۲۱۸ - ۲۵٦ مخونه ، د امان کتاب خپرولو مؤسسه ، ۱۳۵٦ ، پیښبور .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲)

څپرکی

د جرګو ټولنيز دريځ

تېر څپرکي موږ ته په ګران افغانستان کې د جرګو څېره راوښوده او څرګنده شوه چې زموږ جرګې که د کميت په لحاظ لويې وې يا وړې خو د کيفيت په لحاظ يې اهداف او اغراض لوی او مهم وو ، لکه :
د هيواد آزادي ، د حکومت د ګوډاګي کيدو په صورت کې د ملي ارادی تنظيم ، د هيواد د مشر ټاکل ، د هيواد د داخلي او خارجي پاليسۍ تعيينول او د هيواد د آبادۍاو پرمختګ . د ميرويس نيکه (لومړی او دوهمه جرګه) د مجاهدينو (پنځمه ، اتمه او نولسمه جرګه) د هيواد د آزادۍد بيا ترلاسه کولو لپاره وې چې ټولی کاميابی شوې . د جنګ او مبارزې ښه رهبري يې وکړه او د خارجي ځواکونو نه يې د هيواد خپلواکي ترلاسه کړه . د ميرويس نيکه جرګه (دريمه جرګه) او د شير

(c) ketabton.com: The Digital Library

سُرخ د مزار جرگه (ځلورمه جرگه) د هیواد د مشر ټاکنې جرگې وې چې مشران یې وټاکل او د قدرت خلا یې ډکه کړه . د اتحاد مشرقی جرگه (اوه لسمه جرگه) د آزادۍ د ساتنې لپاره وه چې ملت یې د خپلې آزادۍ ساتلو ته ځار و او پر دې چار مکلف کړ . د بیطرفۍ دوې جرگې (نهمه او پنځلسمه جرگه) د نړیوال جنگ له اور نه د افغانستان ژغورل وو چې هم یې افغانستان له دې اوره وژغوره او هم یې د دې هیوادونو هغه کسان چې د افغانستان لپاره یې خدمت کړی و په نړیوال تضمین خپلو هیوادونو ته روغ رمټ ورسول . یوولسمه ، دوولسمه ، اوولسمه او اتلسمه جرگه د اساسي قانون د منلو جرگې وې چې د دوخت له غوښتنو سره سم یې قوانین پاس او دولت او اداري ته یې قانوني بڼه وروبخښله ، د نورو جرگو پریکړې هم عملي شوې او د افغانستان مهمې ملي چارې یې د اولس له ارادې سره سمې کړې .

افغاني عنعنه یې جرگو د بیروکراسۍ طومارونه نه درلودل او پر کاغذي لیکنو یې تکیه نه وه ، بلکه د دې جرگو ژبنۍ پریکړې د کاڼي کرښې وې او عملي کیدل یې حتمي او ضروري وو خو ورو - ورو د حکومت بیروکراسۍ په جرگو کې هم رخنه وکړه نوځکه یې کله - کله پریکړې د کاغذ پرمخ پاتې شوې .

افغاني جرگو په یو ځایي د مقننه ، قضائیه او مجریه قواوو وظیفه درلوده (۱) او هم ځینې څیړونکو د مؤسسانو له مجلس سره ورته بللي دي (۲) خو حقیقت دا دی چې لویه جرگه یوه ځانگړې آریایي پدیده ده چې افغانانو ته په میراث رارسیدلې او یوه مستقله افغاني نمونه گرځیدلې چې په نورو هیوادونو کې یې کټ مټ ساری نه شو موندلای (۳) نو له همدې کبله دا د افغاني ټولنې د نظم او اداري تر ټولو لوړه مرجع گڼلای شو چې د ملت ټولې ښې او بدې ټاکلی شي او په داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حساسو وختونو کې چې نه حکومت وي او نه بله کومه واکمنه مرجع د ملت د سرنوشت او برخلیك په باب فیصله کوي نوځکه لويه جرگه يوه عاجله رهبري ده ، کامله رهبري ده ، واکمنه رهبري ده او د ملت د ارادې ښکارندويه او څرگندويه رهبري ده .

د لويې جرگې غړي که ظاهراً د افرادو بڼه لري خو بالقوه هر غړی د يوه قوم او يوې سيمې حيثيت لري او که لويې جرگې ته په واقعاً ملي ډول غړي وټاکل شي يقيناً چې لويه جرگه د ټول ملت د غونډې بڼه غوره کوي او تصميم يې د ټول ملت د تصميم حيثيت لري او هغه شخړې چې پاچايان يې په لکونو لښکرو نشي غوځولی لويه جرگه يې په محدودو غړو هوارولی شي .

د جرگې همدا اهميت او ارزښت و چې د افغانستان ملحد ، دين دښمن او هيواد پلوري کمونستان هم ورته متوجه شول او لکه څنگه يې چې په خپلو او خپلو شوروي بادارانو د شومو اهدافو لپاره ټول ديني او ملي ارزښتونه تر پښو لاندې کړي وو همداسې يې د لويې جرگې د توهين کولو او اهميت له منځه وړلو لپاره هم اقدام وکړ خصوصاً کله چې د دوی د پلار وطنې جبهې روسي ماډل بيخي رسوا او ناکام شو نو د ۱۳٦٤ کال د وري په ۳۱ نيټه (د ۱۹۸٥ اپريل) د شوروي را صادر شوي گوډاگي ببرك کارمل په کابل کې د لويې جرگې په نامه يوه غونډه وکړه چې د کميت په لحاظ يې ۱۷۹٦ کسان پکې کښېنولي وو خو دا يو هم د اولس او خلکو نماينده گان نه وو ، زيات شمير يې د کمونست خرڅ شوي گوند غړي او نور يې له دې گوډاگي رژيم سره د تړليو اتحاديو غړي وو څو محدود کسان داسې پکې وو چې له خپلو سيمو نه د کمونست رژيم د ملاتړ په جُرم راځغلول شوي او په کابل کې يې د کمونستانو په سيوري کې ژوند کاوه خو په جرگه کې تر گړون وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلو سیمو ته له تلو سره ووژل شول او ملت د خپلي جعلي نماینده ګۍ غچ تري واخیست . څرنګه چي په دي جرګه کي د خلکو واقعي نماینده ګان نه وو نو په هغه کتاب کي چي کمونستانو د لویي جرګی په نامه چاپ کړی ، د دوی د نوملیك له خپرولو څخه ډډه شوي او یوازي د هغو څو تنو نومونه یي اخیستي چي په دي تش په نامه جرګه کي یي د روس په ملاتړ ویناوي کړی دي (٤) .

همدا راز نجیب چي روسانو تر ببرك ښه روزلی و د خپلي ژبنۍ نرمي پالیسۍ د پرتوګ لپاره بیا هم د لویي جرګي په نامه د ۱۳٦٦ کال د لیندۍ په اتمه نیټه (د ۱۹۸۷ دسمبر) د خپلو مزدورانو یوه غونډه جوړه کړه چي د دي غونډي غړي هم د مزدور ګوند او اتحادیو غړي وو او له ملت نه دومره په تجرید کي وو چي حتی د غونډي تالار هم د مجاهدینو په محاصره کي و او د راکټونو ګولۍ یي پري واورولي حتی دا تش په نامه جرګه دومره پاشلي وه چي د مزدور ګوند غړو هم د تالار مخه کي یو د بل ویني وبهولي (٥) نوځکه د دي غونډي پریکړي هم د کمونستانو د نورو پریکړو غوندي بي نتیجي او بي پایښته وي او دا د کمونستانو یوه دسیسه وه چي د لویي جرګي تاریخي او ملي مؤسسه بدنامه او ناکامه کړي خو د افغانستان مسلمان ملت دوی ناکام او زبون کړل او د قدرت له څوکۍ نه یي د تیښتي لاره خوښه کړه اما متأسفانه د یوي لویي نړیوالي دسیسي له مخي په کابل کي په ۱۳۷۱ (۱۹۹۲) کال د یوه ملي اسلامي حکومت پرځای یو داسي ائتلافي حکومت ټینګ شو چي کلیدي څوکۍ یي د کمونستانو او نژاد پالانو په لاس کي ولویدي او د افغانستان د ملت د هیلو په لاندي کولو سره یي بیا یوه غیرملي اداره جوړه کړه او د دي اداري د ټینګښت لپاره یي د ۱۳۷۱ کال (۱۹۹۲) په لیندۍ کي یوه جرګه هم جوړه کړه خو د خلکو د لا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غولولو لپاره يې د لويې جرگې پرځای د اهل حل وعقد د شورى نوم وركړ خو په حقيقت كې دا هم يوه نمايشي شورى وه چې گړ غړي يې د يوه گوند وو او د يوه گوندي حكومت د بقا لپاره يې په مصنوعي ډول راوستي وو او د ملت هيڅ ډول سيمه ييزه ، قومي او سياسي نماينده گي يې نه كوله ، له همدې امله ائتلافي رژيم ونه كړای شول چې د دې جرگې د غړو مفصل نومليك نشر كړي او د ملت نماينده گان يې وبولي (٦) .

په دې ترتيب موږ ويلای شو چې د لويې جرگې ټولنيز ارزښت په دې كې دی چې د افغاني ټولنې له عنعنه يې دموكراسۍ سره سم د هرې سيمې داسې كسان چې واقعاً اولس يې خپل نماينده وبولي پكې راغونډ كړای شي ، هغوی مخ ته پرتې ستونزې تربحث او څېړنې لاندې ونيسي او بيا د خپل هيواد د عيني او ذهني شرايطو په نظر كې نيولو سره داسې پريكړې وكړي چې د نظري پرځای عملي او د كاغذي پرځای تطبيقي وي او همداسې پريكړې كولای شي چې هيواد ، لكه څنگه چې پخوا څو څو ځل شوي له خطرناك حالت نه راوباسي او قانوني مسير ته يې واچوي او كه داسې ونه شي د زور او د تغلب حكومت ، نژادي او سيمه ييز حكومت ، يو گوندي او تحميلي حكومت په هيڅ ډول نه چليږي او لكه په تاريخ كې چې گورو په بد اوناوړه ډول را نسكوريږي .

پايليكونه :

١ - هوتكيان ، ٥١ مخ .

٢ - آقا بكف : خاطرات آقا بكف ، د داكتر حسين ابو ترابيان ژباړه ٧٣ مخ ، تهران ، ١٣٥٧ .

٣ - دهه‌ء قانون اساسى ، ٣٢ مخ .

٤ - لويه جرگه ، ١٣٦٤ ، كابل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ - افغان جهاد ، د افغانستان د جهاد د ثقافتي شورى درې میاشتنۍ خپرونه ، دوهمه ګڼه ، د ۱۳٦٦ کال وږی - لیندۍ ، د پینبسلیك برخه .

٦ - د مجاهد جریدې د ۱۳۷۱ کال د مرغومي د ۲۸ ګڼې د ولایاتو او ګوندونو په شمیر یو جدول جوړ کړی چې ټول نماینده ګان یې ۹۸۳ سوه دلي چې پکې یوازې ۳٦۲ تنه د جمعیت غړي دي ، د ننګرهار ولایت برخه نه ده پکې اخیستی او هم یې هغه نور غړي چې د رژیم له خوا پکې راغونډ شوي وو او تر ۵۰۰ تنو یې شمیر رسیده له دې احصائیې نه غورځولي دي تفصیل لپاره وګورئ : افغان جهاد ، شپږم کال ، دوهمه ګڼه ، د ۱۳۷۱ مرغومي - کب ، ۷۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

ځپرکی

د جرګو قانوني پایه

د بشر د ژوندانه تکاملي پړاوونو ، ذهني ، فکري اوټولنیزې ودې ، د بشر د اداري لپاره د سیاسي مؤسسو جوړښت او پیدایښت ورو - ورو په بشري ټولنو کې د حقوقو ځیره روښانه کړه او د ې حقوقو د تأمین او تضمین لپاره د نړۍ په بیلا بیلو هیوادونو کې اساسي او مدني قوانینو سترګې وغړولې او د ټولنیز ژوند اډانه یې وټاکله . دولتونه ، پارلمانونه احزاب او ډلې هم د دې تکاملي بهیر یوه برخه ده چې په ټولنو کې قانوني پایه ټینګوي او د ملتونو حقوق خوندي کوي .

په نړۍ کې کامیاب حقوقي او قانوني نظامونه هغه دي چې د خپلو هیوادونو او ملتونو له غوښتنو ، اړتیاوو او شرایطو سره رامنځ ته شوي وي او د تطبیق پراخه او ویړه ساحه ولري . انسان یو ټولنیز مخلوق دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د همدي ګڼو ټولنيزو رواني او مادي اړتياوو له مخې يې له ډيرو ليرې او ناپيژندل شويو زمانو نه په تدريجي ډول ټولنه جوړه کړې او په ټولنه کې يې ژوند کړی ، له همدې امله فرد ټولنې ته دومره اړتيا لري ، لکه کب يې چې اوبو ته لري او له ټولنې نه د فرد بيلول د هغه له منځه وړلو مفهوم موندلی دی نو له دې کبله د دې اجتماعي نظم د ټينګښت لپاره حقوق ، حدود او قوانين ټاکل شوي دي (۱) .

د حقوقو او قوانينو په ټاکلو کې د ملتونو تجربې درنه ونډه لري او تر ډيره حده يې تطبيق شويو عمليو ته د حقوقو او قوانينو بڼه ورکړې او په تکرار سره دا تجربې نورې هم پخې شوې او لازم ترميمونه پکې شوي دي .

د نړۍ تاريخونه په دوو دورو ويشل کيږي : قبل التاريخي او تاريخي دوره خو د افغانستان په تاريخ کې د قبل التاريخ او تاريخي دورې ټکونه لا تراوسه په واضح او مشخص ډول ټاکل شوي نه دي ځکه موږ يوه بله دوره هم لرو چې په هغې کې خط لا منځ ته نه و راغلی خو د ادبياتو پنډ - پنډ ذخاير چې په شفاهي ډول ايجاد شوي وو خلکو د حافظې له لارې له يوه نسل نه بل نسل ته ليږدول ، دا دوره د افغانستان په تاريخ کې ډيره اوږده ، غني او له هنګامو ډکه دوره وه چې ګڼ داستانونه ، اسطورې ، سرودونه ، کورنۍ ، رزمي چارې او نور پکې رامنځ ته شول چې خاطرې يې د خط ترايجاد وروسته ضبطې شوي او ترننه را پاتی دي ، د دې ناليکلې دورې خاطرې چې د « نيمه تاريخي دورې » ، « اسطوره يي دورې » يا « داستاني او رزمي دورې » نوم ورکولای شو ډيرې ژورې ، پياوړې او اساسي وی (۲) .

د ويدی ادبياتو پر ايجاد سربيره هغه حقوقي او قانوني تجربې چې موږ يې اوس افغاني نرخونه او کودونه بولو هم له همدې وخت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رانښلیدلي او د افغاني آریايي ټولنې د حقوقي او قانوني ژوند اړانه یې ټینګه کړې او ټولنیز مناسبات یې منظم کړي دي .

دې تجربو لا همهغه خپل شفاهي او غیر کتبي خصوصیت ساتلی او سینه په سینه رالیږدیدلی دي . جرګه هم له دې تجربو نه یوه تجربه ده چې د تاریخ په اوږده واټن کې یې تکاملي مزل کړی او تر نن پورې یې له خپل بشپړ ارزښت سره ځان رارسولی دی .

په افغاني ټولنه کې د جرګو قانوني او حقوق پایې همهغه کودونه او نرخونه دي چې په دې ټولنه کې یې تاریخي وده کړې او په خپله جرګه هم د دې حقوقي او قانوني عنعنوي نظام یو جزء او برخه ده .

د همدې پخې قانوني او حقوقي پایې درلودلو جرګه په افغاني ټولنه کې د یوې لوړې مرجع په حیث وړاندې کړی او د دې عیني او عملي قوانینو د تطبیق واك او صلاحیت یې ورسپارلی دی .

د جرګې پریکړې کاغذي نه ، بلکه عملي وي ځکه چې د اولس د مخورو او سترګورو کسانو د پیړیو - پیړیو تجربې یې مخې ته پرتې وی او همهغه تجربه شوی او عملي شوې تجربې یو ځل بیا د خلکو په منځ کې پلی کوي .

مثلاً په ټولنه کې شوې پیښې ، جرایم او شخړې تاریخي سوابق لري او د هغې د حل لپاره تجربه شوی نسخې په شفاهي ډول را پاتی دي او جرګه د هغې له مخې پریکړه کوي او خپل قرار صادروي .

جرګه د خپلو پریکړو د تطبیق او عملي کولو لپاره په کاغذ لیکنې نه کوي ، لاسلیکونه او د ګوتو نخښې نه اخلي ، بلکه تر پریکړې وړاندې له جانبینو نه درانه مادي تضمینونه ترلاسه کوي او دواړه اړخونه مکلفوي چې په اخلاقي توګه دا پریکړې ومني او که احیاناً غاړه ترې وغړوله شي پر ټاکل شوی سزا سربیره د پریکړې د نه منلو پړه او ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوره تړلي سزا هم پرې راځي .

په افغاني نرخونو کې خون يوازې د قتل او وژلو معنی نه لري ، بلکه ډېر داسې کارونه چې انسان معناً او شکلاً بدرنګوي د قانوني او حقوقي څېړنې په وخت کې په خون شمېرل کېږي او مقابل لوری به د بشپړ خون په اندازه تاوان زغمي . مثلاً که څوک د يوه سړي دواړه سترګې وباسي د پوره خون پور پرې راځي ، همدا راز غوږونه ، ژبه ، او شونډې غوڅول ، يا د مخې غاښونه ماتول هر يو د يوه خون پور لري ، که دواړه لاسونه له بندونو نه غوڅ کړای شي د يوه خون پور لري ، له بند نه غوڅې شوې پښې هم همداسې دي خو که يوه پښه يا يو لاس له ولي او ورون نه غوڅ کړای شي هر يو د يوه خون پور لري او که له بند نه يو لاس يا يوه پښه غوځ شي په نيم خون شمېرل کېږي په همدې ترتيب ټول جرايم دړواخلې (۳) .

دا قوانين او حقوقي تعاملات په کلي توګه د زمانو د تجربو په اوږدو کې رامنځ ته شوي چې جزيي توپيرونه يې د سيمو او ځايونو تابع دي او له خپل ټول جامعيت سره په ناليکلې توګه خوله په خوله له يوه نسل نه بل نسل ته راليږدي او لکه څنګه چې اولسي سندرې د اولس د ادبي تجربو په توګه خوله په خوله راليږدي همداسې دا قانوني او حقوقي تعاملات د اولس د اجتماعي او حقوقي تجربو په حيث را انتقاليږي .

په افغاني ټولنه کې د دې حقوقي او قانوني کودونو موجوديت دومره ارزښتمن دی چې د تاريخ په اوږدو کې يې په هيواد کې د کمزورو حکومتونو او حتی د بې حکومتۍ په دوره کې هم د ټولنې امنيت ، نظم او دسپلين خوندي ساتلی او د اولس حقوقي او قانوني ارزښتونه يې خوندي کړي دي ، دا کودونه او نرخونه همدا اوس هم زموږ پر ټولنه حاکم دي او د اوږدو کلونو له مسلطو ګډوډيو او د ګڼو بهرنيو او کورنيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمنانو له توطئو او تباه کوونکو عملیاتو سره - سره یې په عمومي توګه د هیواد وحدت او د ملت ذات البیني مناسبات خوندي ساتلي دي .

په نتیجه کې ویلای شو چې جرګه په افغاني ټولنه کې ژوره قانوني پایه لري او زموږ د ټولو اجتماعي ګډوډیو د له منځه وړلو او د ستونزو د حل یوازینۍ مجربه نسخه همدا جرګه ده او تر څو چې ملي او بین المللي جوامع د جرګې امن پالې لمنې ته پناه ور نه وړي ترهغې به بله هیڅ نسخه کامیابه نه شي ، بلکه د پردو نسخو په رامنځ ته کولو اوتطبیقولو سره به زموږ ستونزې او کړاوونه لا پسې زیات او دوامدار شي او د یوه ناولي ناسور بڼه به غوره کړي .

د تاریخ په اوږدو کې د افغاني ټولنې او افرادو متقابلو اغیزو د جرګې داسې نتیجې پلی کړی دي چې ډېر ژر یې قانوني پایه موندلې او په حکمي ډول عملي شوی دي .

پایلیکونه :

۱ - محمد عالیخانی ، داکتر : حقوق اساسی ، ۱۰ مخ ، ایران ، تهران ، ۱۳۷۳ ، د ستان له خپرونو څخه .

۲ - کُهزاد ، ارواښاد استاد احمد علی : افغانستان در پرتو تاریخ ۲۲ مخ ، د کتاب چاپولو مؤسسه ، ۱۳٤٦ ، کابل .

۳ - د تفصیل لپاره وګورئ : پژواك ، استاد عبدالرحمن ، « تعاملات حقوقیه وجزائیهء ملی » سالنامهء کابل ، ۱۳۱۸ ، له ۳٤۲ - ۳۵۸ مخونو پورې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(٤)

څپرکی

د جرگو رواني اغيزه

انسان د خپل عقل او شعور له امله يو داسې مخلوق دی چې ګڼ معنوي اړخونه لري او ګڼې رواني ځانګړنې خدای (ج) پرې لورولی دي ، له دې سره انسان يو ټولنيز او اجتماعي مخلوق هم دی نو د خپل ژوند له آغاز سره يې د انساني ټولنې بنسټ هم ايښی دی . د فرد او ټولنې متقابلو اغيزو او مناسباتو انساني ټولنې ته په کل کې يوه خاصه روحيه وربخښلې او د انسان توکم د بيلا بيلو ملتونو د ويش له مخې هر ملت د ځانګړی ملي روحی خاوند شوی او د خپلې جغرافيې ، خپل کلتور ، خپلو ګټو او خپل تاريخ په غيږ کې يې د خپلې ملي روحيې خپل رنګ ساتلی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یوه ملت د ملي روحیې په ځانګړی کولو او پیاوړي کولو کې د کلتور لوی لاس دی چې د دې ملت د تاریخ په اوږدو کې شکل نیسي ، خپله ځانګړې بڼه تشبیتوي او خپلې ټولنې ته ځانګړی رواني تشخص ورکوي .

افغاني ټولنه چې د خپل ملي تاریخ په اوږده بهیر کې قالب بندي شوی او د خپلو افرادو د اوږدو تجربو په رڼا کې یې یو ملي کلتور رامنځ ته شوی د یوې خاصې ملي روحیې او ملي تشخص خاونده ده او ځانګړی خصایص او اوصاف لري .

له همدې امله افغاني ټولنپوهنه او د افغانستان د خلکو د ټولنیزو ځانګړنو او صفاتو څیړنه د تاریخ ، جغرافیې ، اقتصاد ، نژادونو ، ژبو ، عقیدو او د دې ټولنې د اوسیدونکو د اجتماعي دریځونو او روحي مسلکونو په نظر کې نیولو سره او د دې ټولنې د پیژندګلوی پاخه بنسټونه ژورو ، دقیقو او عمیقو څیړنو ته اړه لري او دا په خپله دومره پراخه او ویړ بحثونه دي چې د افغانستان « چې د مدنیتونو او فرهنګونو څلور لارې دی » د څلور زره کلن تاریخ په اوږدو کې اوږدو او پلنو څیړنو ته ضرورت لري او بیا هلته کیدای شي چې د دې هیواد د اوسیدونکو لپاره د هضم وړ سیاسي لاره وټاکله شي (۱) .

د افغاني کلتور یوه مهمه برخه هغه افغاني کودونه او نرخونه هم دي چې زموږ د ټولنې د افرادو اړتیاوو او غوښتنو رامنځ ته کړي او د دوی له ټولنیزو مناسباتو ، فرهنګي اړیکو ، اقتصادي اقتضاآتو او اجتماعي روحیې څخه زیږیدلي دي او د دې په لړ کې مو ، لکه څنګه چې مخکې وویل یوه هم جرګه ده چې پر افغاني ټولنه یې خپله ژوره، رواني اغیزه ساتلې او د تاریخ په اوږدو کې یې مثبت نتایج ورکړي او د هیواد لپاره یې د نجات د فرشتې بڼه غوره کړې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر افغاني ټولنه د جرگې همدا رواني اغیزه وه چې افغاني ټولنه یې د نړۍ تر ټولو هیوادونو وړاندې دموکراسی او د ملي حکومت نعمت ته ورسوله . میرویس نیکه وکړای شول چې د جرگو په سیوري کې په ۱۷۰۷ م کال د افغانستان په یوه برخه کې ملي حکومت جوړ کړي (۲) سره له دې چې نړۍ ته ملي حکومت تر دې نیټې ۸۲ کاله وروسته په ۱۷۸۹ م کال د فرانسې لوی اوښتون ورو باخښه (۳) .

په دې توگه په ټینگه ویلای شو چې د افغاني ټولنې د سیاسي او ملي شعور د پروسې په گړندي کولو کې لویه جرگه یوه لویه وسیله وه او جرگه زموږ پر ټولنه ژوره او تاریخي رواني اغیزه لري او دا زموږ د ملت د ملي روحیې د پیاوړتیا او د ملي ارادې د اظهار یوه معقوله او مجربه وسیله ده او زموږ د ملت په اروا کې یې داسې نفوذ کړی چې نه منل یې د ملي جُرم معادل او انډول دي .

موږ چې په خپل تاریخ کې سفر وکړو نو زموږ ستونزې هغه وخت زیاتې او حادې شوې چې د جرگې اصل شا ته اچول شوی او د واك ورزیو یا د نورو په لومو ترلو واکمنانو د « ملي سلا » پرځای د پردو له وسلې نه کار اخیستی دی ، زموږ موجوده ستونزې د همداسې یوه حالت مولود دي ، روسانو غوښتل چې په افغانستان کې د جرگو پرځای د خپلو گوډاگیانو په وسیله د خپلو کمونستي تجربو په نتیجه کې ترلاسه شوی شورایې سیستم پلی کړي خو د افغانستان خلکو په قاطعیت رد کړ او په ملي قیام یې مقابله ورسره وکړه خو روسان او کمونستان مجبور شول چې بیرته جرگې ته رجوع وکړي خو د واقعاً ملي جرگې د جوړولو وخت او شرایط یې له لاسه ورکړي وو ، همهغه و چې نتیجه یې سقوط او رسوایي شوه .

د کمونستانو ترسقوط وروسته د کابل ائتلافي حکومت چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمونستانو په مرسته جوړ شوی و او ظاهراً یې یو اسلامي روپوش درلود ، د خپل تظاهر د ساتلو لپاره د اهل حل وعقد د شوری پردي او نااشنا ماډل ته لاس وغځاوه او د ۱۹۹۲ کال په دسمبر کې یې په دې نامه یوه غونډه جوړه کړه (٤) خو په عمل کې یې دله تش په نامه جرګو سره کوم توپیر نه درلود او لکه څنګه چې هغه ملت ردې کړې وې همداسې یې دا تش په نوم شوری هم رده او تحریم کړه .

افغاني جرګو ته د رواني اغیز ترڅنګ کله - کله روحاني اغیز هم حاصل وي چې دا یې پر ټولنه رواني اغیز نور هم زیاتوي ، د لویانو او ولیانو زیارتونه د مسلمانانو لپاره مقدس او د درناوی وړ مراکز دي ، د همدې تقدس له امله کله - کله دا هڅه هم شوی چې جرګې د مشهورو زیارتونو په محوطو کې راوبللی شي ، لکه د کندهار د شیر سُرخ د مزار جرګه ، د کابل د مجاهدینو هغه جرګه چې د کابل د عاشقانو او عارفانو په زیات کې یې کړی وه ، یا هم د اتحاد مشترکه جرګه چې د هډې صاحب په زیارت کې شوی وه (٥) .

په نتیجه کې ویلای شو چې جرګه د افغاني ټولنې د ملي تفاهم یوازینۍ مجربه نسخه ده ، زموږ پر ملت او ټولنه ژور رواني او روحاني اغیز لري او زموږ د سیاسي ژوند ټولې غوټې د جرګې پیاوړې ګوتې پرانستلی شي :

د لمانځه ترقضا ګرانه دا قضا ده
چې قضا شي د څلورو مصلحت (٦)

پایلیکونه :

۱ - حبیبی ، علامه عبدالحی : جنبش مشروطیت در افغانستان ، ۱۸۹ مخ ، ۱۹۹۵ ، د سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان خپرونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٢ - وګورئ د همدی اثر د لومړي څپرکي دریمه جرګه .

٣ - فرهنګ جدید سیاسي ، ٢١ مخ .

٤ - تفصیل د افغان جهاد د ١٣٧١ کال د مرغومي - کب په ګڼه کې وګورئ !

٥ - د تفصیل لپاره وګورئ د دې اثر لومړی څپرکی ؛ ٤ ، ٥ ، ١٠ نومره جرګی .

٦ - خوشحال خان ختټک : د خوشحال ختټک کلیات ، دوهم ټوک ، ١٣ مخ د افغانستان د علومو اکیډمی ، ١٣٦٩ .

PROPERTY OF ACKU 4904

(c) ketabton.com: The Digital Library

B
4.52
RAF
4904

Serise No: 85-

Psychological and Social Values of Afghani Jirgas (Assemblies)

By

Habibullah Rafi

Published

By

The Writers Union of Free Afghanistan (WUFA)

Peshawar 1995-
Copies 2000-

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library